

MINISTRY OF EDUCATION

Republic of Ghana

TEACHING SYLLABUS FOR GHANAIAN LANGUAGES

EUEGBE (EWE)

(SHS 1 - 3)

Enquiries and comments on this syllabus should be addressed to:

The Director
Curriculum Research and Development Division (CRDD)
P. O. Box 2739
Accra
Ghana.

Tel: 0302-683668
0302-683651

September, 2010

GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENƆƆ (NUSƆSRƆ TƆXE {ELECTIVE}) SILABƆSI
DAME 2008

EUEGBE

ƆGƆDONYA
KPƆKPLƆYIƆEME

Akameti siwo gbugbo asi tro le sukuwo fe silabosiwo nuti, The New Educational Reform Syllabus Review Committee (NERSRC), la tu efe asitotro le silabosi la nu fe do de nutsotso si The New Educational Reform Implementation Committee (NERIC) na to Agbalẽsrɔdɔwɔfea fe alɔdze si kpɔa agbalẽsɔsrɔ nu doɔowo wɔwɔ gbo, CRDD, dzi la dzi. NERIC fe nutsotsoa to asi edzi be woatu nusɔsrɔ kple nufiafia de silabosi si ana be nusɔla la nazã nunya si dze la le kuxi siwo ado mo da le hadomegbenɔnyawo me la deɖe da me.

Taɖodzɔnu sia hiã na silabosi si atu nusɔla la fe tamebubu fe aɖaɖu de edzi, ade nusɔsrɔ fe dzo nusɔla me ahana wɔaɖe susu le eɖokui si.

SUSU SIWO TA WƆDZE BE WOAFIA GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENƆƆ ƆO

Menye dzedoɖo kple ame nɔewo deɖe ko mee wozãa gbeɖogblo le o. Eya mee nu siwo fo fu wo degbenɔ la be do. Nu siawoe nye kɔnuwo kple nuɖoanyiwo, nunya deto, maɖaɖu kple asinudɔwo, atikewo nuɖoawɔwo kple bubuawo. Gbeɖogblo na be gbeɖoha de sia de te nu le te. Eyae nye maɖu vevito si dzi wotona fiaa nu siwo katã fo fu wo degbenɔ la tso dzidzime yi dzidzime.

Degbenɔ fiaa nu si ameha aɖe nye kpɔ, nu si wɔnye fifia kple nu si wɔava nye etsɔ la.

Ɔe esia ta la, Ghana Degbewo kple Degbenɔ sɔsrɔ:

- i) atu nusɔlawo fe gbea nyanya kple ezazã do.
- ii) adzi nusɔlawo fe nunya de edzi le Euegbogblo kple degbenɔ fe aɖaɖu me be wɔaɖe vi na ame siwo dome wole la.
- iii) akpe de nusɔlawo nu be wofe nugomesese nade to be woanya kpekpe me si le wofe degbenɔ nu be woate nu adoe de ngu ahalẽe de te.
- iv) ana woate nu ade dzesi kuxi siwo le hadomegbenɔ, gakpɔmɔnuwo kple dunyahehewo me le Eueawo dome kple Ghana katã.
- v) ana gomeɖokpe nusɔlawo be woade bubu gbeɖogblo kple degbenɔ bubuawo nu.

TADODZINU GBADZAWO

Wotro asi le nusɔsrɔ la nu be wɔakpe de nusɔlawo nu be:

- i) woase Euegbea fe tutudo kple ezazã gome nyuie.
- ii) wɔatu Euegbea kple degbenɔ gomesese do le wo me.
- iii) woade bubu wofe gbeɖogblo, dzotsofe nutinya kple degbenɔ si li wova tu la nu.
- iv) woade wofe susu da be menye ameyibɔwo (Afrikatɔwo) fe nu sia nue menyɔ o.
- v) woadze sii be numenyaduwoe nye amehemɔnu siwo wotsɔna dɔa amewo fe agbenɔ do be amenyenye nadze le wo me.
- vi) woagbugbo nku alẽ de wofe kɔnuwo kple nuɖoanyiwo nu hena asitotro le esiwo hiã la nuti.

SILABŌSI LA FE TUTUĐO

Le silabŌsi la me la, fe ɔe sia ɔe fe nusŌsrŌ ma ɔe akpa ene me.

Akpa Gbâto: Gbediɔi ŋuti Nunya
Akpa Evelia: NuŋlŌɔigŌmesese
Akpa EtŌlia: GbeŋlŌɔaŋu
Akpa Enelia: Nyaduwo/LekewŌnuwo, kŌnuwo kple NuɔŌanyiwo

Akpa ene siawo ɔe aɔaŋu kple nunya vovovo siwo hiâ be nusŌlawo nanya le Euegbe kple DegbenŌno sŌsrŌ me la fia.

AKPA GBÂTO: GBEDIŌI ŊUTI NUNYA

Akpa sia lo gbediɔiwŌwŌ fe mŌnuwo kple nu siwo dzŌna le nufŌfo me la ɔe me.

AKPA EVELIA: NUŊLŌɔIGŌMESESE

Akpa sia lo nuxelŌ tsitotsito, nuxelŌ gbadzaa kple gbegŌmedeɔe ɔe me. Efe toɔɔzinue nye be wŌatu nuxelŌ fe aɔaŋu si le nusŌlawo si tsâ la ɔo ahado wofe nuxelŌ kple nugŌmesese ɔe ŋɔ.

De dzesii be gbegŌmedeɔe dede akpa sia dze elabena nuxelŌ kple nugŌmesese fe aɔaŋuwo hiâ hena gbegŌmedeɔe nyuie.

AKPA ETŌLIA: GBEŊLŌɔAŊU

Gbeŋutise kple Nyadutsotsoe le akpa sia.

AKPA ENELIA: NYADUWO/LEKEWŌNUWO, KŌNUWO KPLE NUɔŌANYIWO

Nyati siwo ku ɔe kŌnuwo kple nuɔŌanyiwo, numenyaduwo kple egbe nudzŌdzŌwo ŋue le akpa sia. Nyadu ŋlŌɔiawo kple gbediɔi siwo hiâ na wo me dzodzro hâ le eme.

NUFIAɔAŊU

Le silabŌsi sia me la, wodoe ɔa be nusŌlawo nakpo gome fūu le Nufiafia/NusŌsrŌ WŌnawo me. NusŌlawo nawo wŌnawo fe akpa gâto wu nufialawo. Gakpe ɔe eŋu la, wotro asi le dŌdeasiwo fe akpa dzi ŋu be wŌana nusŌlawo nazâ nunya yeye si su wo si la le agbenŌno me. Nufialawo ate ŋu azâ mŌnu ɔe sia ɔe si ana be nusŌlawo nakpo gome le nusŌsrŌ la me ahaulɔ le wo ɔokuwo me.

SILABŪSI LA ME NYAWO TUTUĐO

Tođodzinu Gbadzawo

Akpa ɔe sia ɔe dze egome kple tađodzinu gbadzawo. Tađodzinu gbadza siawo to asi nunya, ađanɔ kple nonome nyui siwo wole mo kpom na be nusrɔlawo anya ahaɔe afia le nufiafia fe akpa aɔe fe nuwuwu la dzi. Xlɛ akpaawo fe tađodzinu gbadzawo nyuie hafi nàdze wo fiafia gome. Le nusɔsrɔ (unit) ɔe sia ɔe fiafia megbe la, gbugbo tađodzi gbadzaawo xlɛ ahaka ɔe edzi be nu siwo yefia la lo tađodzinuawo ɔe me nyuie le wò nufiafia me.

Akpawo kple Nusɔsrɔwo

Wotrɔ asi le silabɔsi la ɔu ɔe Akpawo kple Nusɔsrɔwo me. Fe ɔe sia ɔe fe do ma ɔe akpawo me. Akpa ɔe sia ɔe ku ɔe nunya ɔeka fomevi aɔe ɔu le nusɔsrɔ (subject) la me. Le akpa ɔe sia ɔe me la, nusɔsrɔwo li. Nusɔsrɔ ɔe sia ɔe hã lo nunya kple ađanɔ siwo do ka kple wo nɔewo kplikplikli la ɔe me.

Wotu silabɔsi la ɔo ɔe memafe (column) atɔ me: Nusɔsrɔwo, Tađodzinu tɔxewo, Nunya Siwo le Eme, Nufiafia/Nusɔsrɔ Wɔnawo kple Dɔdeasiwo. Nu siwo le memafe ɔe sia ɔe te la yi ale:.

Memafe Gbãto – Nusɔsrɔwo: Nusɔsrɔwo nye nyati vevi siwo le akpawo me fe mama. Ehiã be nãfia nyatiawo ɔe ɔoɔo si nu wova le la nu. Ke ne èkpɔ be nufiafia kple nusɔsrɔ ayi edzi nyuie le yefe klase ne yedɔli te fe na nusɔsrɔ aɔewo la, àte ɔu awɔe faa.

Memafe Evelia – Tađodzinu tɔxewo: Memafe sia fia nusɔsrɔ ɔe sia ɔe fe tađodzinu tɔxewo. Tađodzinu tɔxe ɔea nunya, ađanɔ kple nonome nyui tɔxe siwo nusrɔlawo anya ahaɔe afia le nufiayeyiyi aɔe megbe la fiana. Tađodzinu tɔxewo dzea egome kple nuxlɛdzesiwo abe 1.3.5 alo 2.2.1 ene. Woyɔa nuxlɛdzesi siawo be ‘Syllabus Reference Numbers’. Nuxlɛdzesi gbãto le nuxlɛdzesiawo dome fia Silabɔsi la fe Akpa, evelia fia Nusɔsrɔ eye etɔlia fia ɔoɔo si nu tađodzinu tɔxewo va ɔo. Le kpɔɔeɔu me, 1.3.5. fia: Akpa Gbãto, Nusɔsrɔ Etɔlia (le Akpa Gbãto me) kple Tađodzinu Tɔxe Atɔlia. Le go bubu me la, míagblo be Tađodzinu Tɔxe Atɔlia na Nusɔsrɔ Etɔlia le Akpa Gbãto me. Nenema ke 2.2.1 fia ko be Tađodzinu Tɔxe Gbãto na Nusɔsrɔ Evelia le Akpa Evelia me. Nuxlɛdzesiawo zazã hea nufokadodo dea nufialawo kple ame bubu siwo hã kpɔa sukunyawo gbɔ la dome bɔbɔe. Egakpena ɔe ame ɔu le tađodzinuwo tiatia hena dodokpɔɔo me. Kpɔɔeɔu, mítsɔe be tađodzinu tɔxe atɔ le Nusɔsrɔ Evelia me le Akpa Evelia ale: 2.2.1 – 2.2.5. Nufiala la adi be yeaɔo biabiawo ɔe tađodzinu 2.2. 3 kple 2.2.4 ko ɔu. Le mo sia nu la, nufiala la atia tađodzinu siwo hiã la le nusɔsrɔawo kple akpawo me aɔo efe biabiawo ɔe ađanɔ siwo wɔfia nusrɔlawo la ɔu.

Àde dzeii hã be woda tađodzinu tɔxewo ɔi ku ɔe nusrɔla la ɔu: nu si wòate ɔu awɔ le nufiafia kple nusɔsrɔ megbe le yeyiyi aɔe me. Le esia ta la, tađodzinu tɔxe ɔe sia ɔe dzea egome ale: ‘Nusrɔla la ate ɔu:’ Esia le fiwiam be edze be nãkpɔ nusrɔla ɔe sia ɔe fe nusrɔkuxiwo gbɔ nɛ. Esia gomee nye wò nufiafia naku ɔe nusrɔvi ɔe sia ɔe ɔu ale be nusrɔlawo fe akpa gbãto nate ɔu ase nu siwo hiã le tađodzinuawo ɔu le silabɔsi la fe nusɔsrɔawo me la gome.

Memafe Etɔlia – Nunya Siwo Le Eme: Le afi sia la, silabɔsi la ɔe nyati siwo dze be nanya ahazã le nusɔsrɔ aɔe fiafia me la ɔe go. Le go aɔewo me la, nyati siwo dze la de blibo. Le go bubuwo me la, àte ɔu akpe nu bubuwo ɔe nyati la ɔu ku ɔe te fe si nèle kple tanya/nyati la ɔu.

Memafe Enelia – Nufiafia kple Nusɔsrɔ Wɔnawo:

Nufiafia kple Nusɔsrɔ Wɔna siwo awɔe be nusrɔla la nawo efe wɔfe le nusrɔyiwo la dze le te fe sia. Mègana nusrɔlawo nasrɔ nu de ta me o. Nàna nusrɔlawo nakpo gome le nusrɔwɔnawo me. Hekpe de enu la, nusrɔlawo nade nugble tso nyatiawo nu ahaɔe wofe susuwo, nunya kple seselelámewo afia eye nàna woazâ wofe asiwo ahawo dɔdeasiwo tso wo nuti. Àte nu agbugbo atro asi le nufiafia/nusrɔwɔna siwo míedo ɔa le afi sia la nu ahakpe bubuwo de wo nu be nusrɔlawo nate nu asrɔ nu adodoe faa. Abe ale si míegblɔe va yi ene la, nufiafia kple nusɔsrɔ fe taɔɔdzinu vevitɔe nye be nusrɔlawo nazâ wofe nunya atro asi le nudzɔdzɔwo nye le suku kple afe me siaa. Le Ghana Degbewo kple Degbenɔɔ gome la, wotea gbe de nufɔɔɔnuwo kple nunya si le. Degbenɔɔ tɔxe aɔe me la dzi. Nusɔsrɔ vovovo aɔewo ano anyi siwo ahiâ be nàgbugbo aɔo de ɔɔɔo tɔxe siwo dim nèle la nu.

Memafe Atɔlia - Dɔdeasiwo: Susudɔɔawo kple ɔo siwo nusrɔlawo awɔ le nufiafia/nusɔsrɔ de sia de megbe lae le afi sia. ɔo siwo woatsɔ ado nusrɔlawo fe nunyae akpo la ate nu anye numebiabiawo, yeyi yi fe dodokpɔwo, sukuxɔme dɔwɔwɔwo, nyadutsotso, biabiawo siwo ahiâ nuɔɔɔo kpuiwo nɔnɔ, numekuku dɔdeasiwo kple bubuawo. Te kpo nàbia biabiawo, ahaɔo dɔdeasi siwo awɔe be wò nusrɔlawo nabu ta me ahatu tamebubu nyui fe aɔɔɔnuwo ɔo le Euegbea kple Degbenɔɔ ɔsrɔ me. Dɔdeasi siwo míeda ɔi la mesɔ gbo o. Ehiâ be wò nutɔ nàdi bubuwo akpe wo be nusrɔlawo nase nunya kple aɔɔɔnuwo siwo dze le taɔɔdzinu tɔxewo me la gome.

Ɖo nkue be silabɔsi la menye nufiaɔɔɔe wònye o. Eya ta ehiâ be wò nutɔ nàwɔ wò nusɔsrɔ nu ɔɔɔo kple nufiaɔɔɔowo hena nyatiawo fiafia le silabɔsi sia me.

ALE SI MÍADZIDZE NUSRɔLAWO FE NUNYAE

Nu si nusrɔlawo anya la nu bubu va nye tometi na silabɔsi siwo katâ wowo tso 1998 va se de egbe la. Ale si míedzidzea nunya lae nye susuzazâ ahaɔo agbenɔɔ aɔe si ame aɔe aɔe afia le nusɔsrɔ tɔxe aɔe me lae. Ne mo siwo nu míedzidzea agbenɔɔ moɔnu siawo le la wu ɔeka la, ekema wozu nunyadzidzemɔnuwo. Wozâa dɔwɔnya (wɔnafianya) siwo ɔea nuwɔnawo fiana la le taɔɔdzinu tɔxewo nɔnɔ me: Nusrɔla la ate nu aɔo; ate fli dete; ‘ayo; anɔ; kple bubuawo. Ne nusrɔla la te nu ‘ɔo’ nane le nusɔsrɔ vo megbe la, ekema enya nane. Nenyee be nusrɔla te nu de nane me, to susu aɔewo de eme, na kpɔɔenu aɔewo, kple bubuawo la, ekema efia be nusrɔla la se nu si wofiae la gome.

Nenema kee, ne nusrɔla la te nu tu susu aɔe ɔo, wo ɔɔɔo de nane nu, de kuxi aɔewo ɔa, wo nyagbe aɔewo, kple bubuawo la, efia be nusrɔla la ate nu azâ nu si wòsrɔ la le mo yeye aɔe nu. Dɔwɔnya siwo awɔe be nusrɔla la nate nu aɔe nuwɔna/nɔnɔme aɔe afia la le taɔɔdzinu tɔxe siwo le silbɔsi sia me la dometo de sia de me. ‘Nunya’, ‘Nunyazazâ’ kple bubuawo nye nu siwo nanye tometi na nufiafia kple nusɔsrɔ le sukuwo me. Dzɔgbevɔetɔe la, edze fâa be sukuwo gale nunya kple nugomesese siwo menana nusrɔlawo bua ta me deto o la fiam heglɛ tamebubu kple susuɔɔe deto fe aɔɔɔnuwo ɔi. Le go geɔe me la, nufiafia fe taɔɔdzinu va nye nu si nusrɔlawo nanya la ko de nusrɔlawo fe susuɔɔe hena nunyazazâ, numedzodzɔ, kple bubuawo te fe.

Nɔnɔme sia fe dziyi yi le sukuwo me fia be nusrɔlawo mate nu ade nugble nyuie le Euegbea fe tutuɔosewo zazâ me ahaɔe nu vevi siwo le yayla le eme la de go o, ke boɔ biabia siwo nana woɔa nku nu siwo wonya la dzi la nu ko wotea nu ɔona nyuie. Be tɔtro nava sukudelawo fe nɔnɔme me la, edze be woade dzi fo na nusrɔlawo be woazâ wofe nunya, atu wofe susuɔɔe fe aɔɔɔnuwo de edzi, atu nugbledede ɔo, ahahe susu siwo atu nutovewɔwɔ ɔo de wo me eye woadi mɔnuwo na kuxiwo ɔeɔe ɔa.

Woazâ wofe nunya le mo vovowoo nu: le nufɔfo kple nuɔnɔnɔ bubuwo me le Euegbea me. Xlɛ taɔɔdzinu de sia de nyuie be nànya nu siwo dze be nusrɔlawo nanya la eye nàfia nu de wo nu.

Nu siwo nusrɔlawo nanya lae ɔa kpe gome na nɔnɔme siwo hiâ na nufiafia, nusɔsrɔ kple nusrɔlawo dodo kpɔ. Nu eve siwo dze be nusrɔlawo nanya kple gbesrɔɔɔɔ ene siwo hiâ le Ghana Degbewo kple Degbenɔɔ sɔsrɔ me lae míede dzesie na nufiafia, nusɔsrɔ kple nusrɔla dodo kpɔ le silbɔsi sia me.

Nu siwo hiâ be nusrɔlawo nanya lae nye:

Nunya kple Nugɔmesese	30%
Nunyazazâ	70%

Gbesrɔɔɔɔ eneawoe nye:

Toɔɔɔ hena Nugɔmesese	10%
Nuxexlê Gɔmesese	20%
Nufofo	30%
Nuɔɔɔ	40%

Míate ɔu ate nu siwo nusrɔlawo anya kple gbesrɔɔɔɔ afo fui ale:

Toɔɔɔ:	Nunya kple Nugɔmesese
Nuxexlê:	Nunya kple Nugɔmesese
Nufofo:	Nunyazazâ
Nuɔɔɔ:	Nunyazazâ

Gbe kple Degbenɔɔ sɔsrɔ fia be ɔutete alo agbenɔɔ vevi eve asu ame si. Esiawoe nye ‘Nunya kple Nugɔmesese ‘Kple ‘Nunyazazâ’. Míate ɔu afia ‘Nunya kple Nugɔmesese’ to ‘Toɔɔɔ’ Kple ‘Nuxexlê’ me. Ke míate ɔu afia ‘Nunyazazâ’ to ‘Nufofo’ Kple ‘Nuɔɔɔ’ me. Toɔɔɔ kple Nuxexlê wonye nusrɔɔɔ si me nusrɔlawo tona xɔa nunya fe aɔa aɔe. Ke Nufofo kple Nuɔɔɔ nye ‘Nuɔɔɔ’ si me wotona wɔa nane. Le Ghana Degbewo kple Degbenɔɔ sɔsrɔ me la, esi wònye be ɔe wodzi nusrɔla la ɔe gbeɔɔha tɔxɔ aɔe kple Degbenɔɔ aɔe me ta la, womegatea gbe ɔe toɔɔɔ dzi na nusrɔlawo, vevieto esiwo le SHS la, o. Woxɔe se be va se ɔe JHS la, toɔɔɔ fe aɔa asu nusrɔla la si si awɔe be aɔa sia ahiâ nusrɔyeyiɔ la fe 10% ko. Ɖe susu sia ta la, ‘Nufofo’, ‘Nuxexlê’ kple ‘Nuɔɔɔ’ fe aɔaɔɔ dzi ko wote gbe ɔe le silbɔsi sia me. Le Gbeɔɔɔ kple Degbenɔɔ ɔe sia ɔe me la, dzesiwo kple gbeɔɔɔ le nufo me li siwo naa gɔmesese tɔxɔ nya siwo ame aɔe agblɔ la. Míeyɔa esiawo be ‘Nyamedzesiwo’ kple ‘Nyamenyawo’. Aɔa aɔe siwo dze be woafia le Toɔɔɔ hena nugɔmesese me la dometo aɔewoe nye esiawo; vevieto le gɔmedzesukuwo.

Wona nufiafia fe kpekpeme aɔe nu siwo nusrɔlawo nanya kple gbesrɔɔɔɔawo be woadze le nufiafia, nusɔsrɔ kple nusrɔlawo dodo kpɔ me. Kpekpeme siwo le nusrɔlawo fe nunya kple gbesrɔɔɔɔawo fe ɔusime míekpɔ va yi la fia vovototo si le kpekpeme si nufiala la nazâ le nufiafia, nusɔsrɔ kple nusrɔlawo dodo kpɔ me. Fufofo aɔaɔawo le nufiafia kple nusɔsrɔ me awɔe be woafia ahasrɔ Ghana Degbewo kple Degbenɔɔ memie le suku.

Tata si gbɔna la fia kadodo si le nu si nusrɔlawo anya kple gbesrɔɔɔɔ eveawo dome:

Kadodo Si Le Nusrɔlawo Fe Nunya Kple Nusrɔɔɔɔwo Dome

Nusrɔlawo fe Nunyawo	Nunyawɔɔɔɔwo		Nuwɔɔɔɔɔ		Fufɔfo
	Toɔɔɔɔ	Nuxelɛ	Nunɔɔɔɔ	Nufɔfo	Fufɔfo
Nunya kple Nugɔmesese	10	20	-	-	30
Nunyawazâ	-	-	40	30	70
Fufɔfo					

‘Nunya kple Nugɔmesese’ fe kpekpe me le 30% eye ‘Nunyawazâ to le 70%. Fli mamleɔa fia kpekpe si dze na aɔɔɔ eneawo le nufiafia kple nusɔsrɔ me la. Nuwɔɔɔwo xɔ 70% eye Nunyawɔɔwo xɔ 30%. Nya vevi siwo le nu si nusrɔlawo anya la me dɛɛɛ yi ale:

Nunya kple Nugɔmesese

Nunya: Ɔɔtete si le ame me be wɔaɔo ŋku nu dzi, adze si nu; ade dzesi nane; aɔɛ nu gɔme; aɔɔ nu; anɔli; ana ŋko nu; asɔ nu dɛ nu ŋu; agblo susu aɔɛ si le nane te; nya aɔɛ fe nyatefenyenyɛ, kple gɔmesese aɔɛ si le nane ŋu la. Kpuie ko la, nunya nye ŋutete si le ame me be wɔate ŋu aɔɔ ŋku nu si wɔsrɔ va yi la dzi. Enye nusɔsrɔ fe dɔfe gblɛto kekeake.

Nugɔmesese: Ɔɔtete be woate ŋu aɔɛ nu me; ato nu dɛ eme; aɔɛ gbe gɔme; agbugbo nu anɔli; agbugbo nya aɔɛ agblo/anɔli dɛ egblɔla/enɔli la fe nugɔmesese nu; ana kpɔɔɔwo; akpɔ nuwo le susu me gbadzaa; asusu nu si ava dzo tso nudzɔdzɔ aɔɛ me. Gbadzaa ko la, nugɔmesese nye ŋutete si anɔ ame aɔɛ si be wɔase nya aɔɛ gɔme ne wogblɛe nɛ to nu me alo wɔnye nɔnɔmetata loo alo dzesi.

Nunyawazâ

Esiae nye ‘Ale si nâzâ nu si nɛnya lae’. Agbenɔnɔ fe dɔfe vovovowo le nu si nusrɔlawo nya la ŋutidɔwɔwɔ kple ezazâ me le silabosi sia me. Dɔfe siawo lo nunyawazâ, nu me kaka, nunya vovovowo tete aɔɔ fu kple nunya dodo kpɔ dɛ eme. Woate ŋu alɛ ŋku dɛ nu siawo ŋu ahafia le wo dɔkuiwo si. Dɔ ŋui nâfia wo katâ sɔsɔe le wɔ nufiafia me. ‘Nunyawazâ’ nye nusrɔɔɔɔɔ ene siwo míekpɔ va yi la fe totodɛme. Dɔfe ene siawo me dɛɛɛ yi ale:

Nu si nɛnya la zazâ: Nusrɔla fe ŋutete le nu siwo wɔnya la zazâ me to sewo, nuwɔmɔnuwo, susu siwo da megbe na nu aɔɛwo, susudɛɛwo kple bubuawo zazâ le agbenɔnɔ mɔnu yeyewo me. Egalɔ ŋutete si le ame me hena nane wɔwɔ, kuxi dɛɛɛ dɔ, asitɔtrɔ le nane ŋu, dɔɔɔwɔwɔ dɛ nu ŋu, nuwɔna aɔɛwo dɛɛɛ fia, keke dɛ nane ŋu, kple bubuawo dɛ eme.

Numekaka: Ịjutete si awọe be nusrōla la nate ụjụ akaka nuwo ọe wofe akpawo me, ade vovototo nuwo dome, aso nuwo ọe wo nọewo ụjụ, atu susuwo ọe wo nọewo nu, ama nuwo me, ade dzesi nyati veviwo, ade dzesi susu siwo be ọe nanewo me kple susuọe siwo mele etefe o la, dzesidede nyati veviwo le nuwo me, kple bubuawo.

Fufofo nunya: Ịjutete si anọ nusrōla la me be wòate akpawo afo fu hena nu yeye blibo ađe. Elo ale si nusrōla la nate ụjụ atso nuwo akpe wo nọewo, afo fu nuwo, akpa ụtinya/ha/hakpanya, adi mọnu na nane wọwọ, awọ ọdọ, agbugbo nane awọ, azà ađanụ awọ nane, ađo nuwo ọe ọdọ nu, ato nane ve, agbugbo nane awọ tso nane me, kple bubuawo la ọe eme.

Nudodo Kpọ: Ale si nusrōla la nate ụjụ anya nane fe nyonyo, aso nuwo ọe wo nọewo ụjụ ahagblo efe susu le wo ụjụ, ade vovototo nuwo me, agblo nu si gblē le nane ụjụ la, atso afia, ada asi ọe nanewo dzi, adzro nu me, afo nya/susu ta, ado susuwo ọa, kple bubuawo. Nudodo kpọ nye ụjutete ku ọe dzidzenu ađe zazà ahatso afia le nane fe nyonyo ụjụ la ụjụ.

Àde dzesii be nudodo kpọ nye susuọe/tamebubu fe ọfe kọkọtọ kekeake eye wònye nọnọme sesētọ si nusrōla ađe ate ụjụ ađe afia la. Esiae na be nusrōlawo kple amegedeewo metea ụjụ wọa ọ nyuie le biabia siwo hià na tamebubu hena nuwo dodo kpọ me o. Abe ale si míegbloe ene la, dze ađanụ/nunya sia tutu ọ gọme kaba ọe wò nusrōlawo me to mọnukpọkpọ nana wo me be woazà susu le nudodo kpọ me le Euegbea sọsrō me.

SUKUDEYIYI NUWUWU DODOKPỌ

Dodokpọ sia nye nusrōlawo fe nunya kple ađanụ siwo wosrō le yeyiyi la me dodo kpọ. Sukudeyiyi etōlia fe dodokpọ la nalo biabia siwo ku ọe tađodzinu tọxe siwo dze le nufialia kple nusọsrō me le fe bliboa me ụjụ la ọe me. Nufiala la nezà kpekpeme si ađe nu siwo wosrō la fe vevinyenye afia ọe nusọsrọawo fe kpekpeme nu. Le kpọdeju me, nufiala ađo sukudeyi etōlia fe dodokpọ be nu siwo wosrō le sukudeyi gbàtọ me la naxo 20%, evelia me tọwo naxo 20% eye etōlia me tọwo naxo 60%.

Nusrōlawo dodo kpọ fe tutuđo si gbọna la nye mọfiati na nufiala be wòazà na dodokpọ si wòađo na efe nusrōlawo le sukudeyi ađe fe nuwuwu fe pepawo.

DODOKPƆ PEPAWO FE TUTUƉO, NUSRŌLAWO FE NUNYAWO, KPEKPEME NA PEPAWO KPLE DZESIWO

NUSRŌLA FE NUNYAWO	PEPA 1	PEPA 2	DZESIWO FE ƉUƉOƉO	NUSRŌLAWO FE NUNYAWO FE KPEKPEME
NUNYA KPLE NUGƆMESESE	AKPA A: Ɖeka tiatia biabiawo – (40) 1) Numenyaduwo 2) Kɔnuwo kple NuƉoanyiwo 3) Grama/Gbenjutise AKPA B: Biabiawo hena nuƉoƉlo. Grama – Biabia atŏ. (15) AKPA D: GbediƉi Ɖuti Nunya (25) AKPA Ɖ: GbegɔmedeƉe (20)	-	100	60%
NUNYAZAZĀ		AKPA A: Nyadutsotso (Dzesi 50) Akpa B: NyaduƉloƉigɔmesese. (Dzesi 20) Akpa D: Nyadu ƉloƉia me dzodzro (Dzesi 30) i) Ɖutinyanyadu (Dzizizito) ii) Fefe/Hakpanya tiatia	100	40%
DZESIWO FE ƉUƉOƉO	100	100	200	-
KPEKPEME NA NUSRŌLAWO FE NUNYAWO LE DODOKPƆ ME	60	40	100	100

Dodokpɔ fe tutuƉo si miekpɔ va yi la me deƉe yi ale:

Papa 1: Pepa 1 ma de akpa ene me. Akpa de sia de ado nusɔsrɔ siwo gbɔna la:

AKPA A: (Dzesi 40): WoaƉo biabia 40 siwo nye ƉuƉoƉo deka tiatia biabiawo le akpa sia.

Woalɔ nɔsɔsrɔ siawo ɔe me:

- Numenyaduwo
- Kɔnuwo kple Nuɔoanyiwo
- Grama/Gbenjutise

Woaɔo biabia 40 siawo ɔu le miniti 50 me.

Akpa B (Dzesi 15): Woaɔo biabia atɔ siwo ɔu woaɔo kple nuɔɔɔɔ kpuikpuikpuiwɔ. Ɖe sia ɔe axɔ dzesi 3 eye wofe fufofo nanye 15. Biabiawo atso grama ɔu.

Akpa D (Dzesi 25): Biabiawo aku ɔe Gbediɔi Ɔuti Nunya ɔu. Biabia eve anɔ anyi nusrɔlawo natia ɔeka.

Akpa Ɖ (Dzesi 20): Anye gbegomeɔeɔe.

Dzesiawo fe fufofo na pepa 1 anye 100 gake woatrɔ asi le eɔu wɔazu 60%.

Pepa 2: Pepa 2 ado nunyazazâ kɔe kɔe. Woana dzesiwo akpawo ɔe ɔoɔo si gbɔna la nu:

Akpa A (Dzesi 50): Nyadutsotso: Woaɔo biabia ene nusrɔlawo natia ɔeka aɔe.

Akpa B (Dzesi 20): Nyaduɔeɔeɔe: Nyadu ɔeka anɔ anyi nusrɔlawo naxlê ahaɔo biabia siwo le edzi la ɔu.

Akpa D (Dzesi 30): Akpa sia ado nusrɔlawo kɔe le nyadu ɔeɔeɔe kple wo me dzodzro me. Biabiawo anɔ agbalê tiatiawo dzi. Sukuwi ɔe sia ɔe aɔo biabia ɔu le Ɔutinyanyadu dzi, ke atia Fefenyadu alo Hakpanya aɔo efe biabia ɔu. Biabia eve ɔu woaɔo le akpa sia.

Woakɔe Pepa 2 ɔe 100 dzi ahatrɔ asi le eɔu wɔazu 40%.

SHS 4 nufiala la naɔo afo afo ta na efe nusrɔlawo tso WASSCE dodokɔe la fe tutuɔo ɔu kple ale si woadzra ɔo ɔe eɔuti la. De dzesii hâ be ne èzâ dodokɔe fe tutuɔo si miékɔe va yi le tata la me la, wò nusrɔlawo awɔ ɔo wu le WASSCE dodokɔe la me.

AFɔɔɔFEWO NA NUSRɔLAWO DODO KɔE LE SUKUWO ME

Woadze Nusrɔlawo dodo kɔe le sukuwo me fe mɔnu yeyea (School Based Assessment – SBA) si woyɔna tsâ be ‘Continuous Assessment’ la zazâ gome le sukuwo me tso Anyɔɔɔ 2008 me. Mɔnu sia nyo na nufiala kple nusɔsrɔ ne wowɔ eɔuti ɔo nyuie. Wowɔ mɔnu yeye sia (SBA) be wòana mɔnukpɔkɔe sukuwo be woado wofe nusrɔlawo kɔe be woakɔe taɔoɔzinu siawo:

- Nusrɔlawo dodo kɔe le sukuwo me le dukɔa me godoo nana alo ɔeka dzi.
- Aɔe fukpekpe siwo le SHS nusɔsrɔwo fe dodokɔemɔnuwo me la dzi akpɔo.
- Ana afɔɔfofe nufialawo le wofe dodokɔe biabiawo ɔoɔo kple nusrɔlawo dodo kɔe mɔnu bubuawo me.
- Be wòana be nu siwo nusrɔlawo nanya le nusɔsrɔwo kple ɔofewo me le sukuawo la nana alo ɔeka dzi.
- Be wòana afɔɔfofewo le asidede dodokɔewo te kple kpekpe nana biabiawo kple nusrɔlawo dodo kɔe mɔnu bubuawo me.

- Ahe mɔnu aɔe ve be miakpo be dzesi si nufialawo naa nusrɔlawo la de eye woaka de wo dzi.
- Be woado aɔanɔ na nufialawo tso ale si woagbugbo silabɔsi la fe tefe siwo sesɛ la afia be woado nufialawo fe dɔwɔwɔ de nɔ.

Woado nusrɔlawo kpɔ zi wuieve (12) fe deka le nusrɔlawo dodo kpɔ mɔnu yeyea me de xoxotɔa fe 33 tefe. Esia fia be woɔe nufiala fe fukpekpewo le nusrɔlawo dodo kpɔ me dzi 64% ne mietsɔe sɔ kple xoxotɔ. Wode dzesi nusrɔlawo dodo kpɔwo ale: Dɔwɔwɔ 1, Dɔwɔwɔ 2, Dɔwɔwɔ 3 kple Dɔwɔwɔ 4 Woawɔ Dɔwɔwɔ 1-4 nɔ do le sukudeyi gbato me. Dɔwɔwɔ 5-8 aɔ yeyeyi evelia me. Dɔwɔwɔ 9-12 aɔ nusrɔyeyeyi etɔlia me. Woawo Dɔwɔwɔ gbato le dzinu gbato fe nuwuwu le sukudeyi me. Nusrɔla de sia de awɔe le edokui si. Dɔwɔwɔ siwo sɔ kple Dɔwɔwɔ 1 woe nye Dɔwɔwɔ 5, kple 9 siwo woawɔ le sukudeyi 2 kple 3 wotaxewotaxee. Dɔwɔwɔ 2 anye do si nusrɔlawo awɔ le hatsotsowo me. Alo nufiala la fe taɔdzinu eve alo etɔ siwo nufiala kpɔ be wo fiafia kple wo sɔsrɔ sesɛ la de eme. Taɔdzinu tiatia siawo ate nɔ anye esiwo nufiala la kpɔ be wole vevie eye wohia be nusrɔlawo nate kpɔ awɔ nuwɔkpɔ vovovowo le wo me la. Woawɔ Dɔwɔwɔ 2 le yleti evelia fe nuwuwu le sukudeyeyeyi la me. Nusrɔlawo awɔ Dɔwɔwɔ 3 le wo dokuiwo si le nufiala la fe dzikpɔkpɔ te le kɔsiɔa wuidekelia alo wuievalia me le sukudeyeyeyi la me.

Dɔwɔwɔ 4, 8 kple 12 anye do si nusrɔlawo aɔ ahawɔ le wo dokuiwo si atso ana le sukudeyi la fe nuwuwu. Woana nyati/tanya 9 siwo nɔ woawɔ do le la sukuwo. Woama nyati siawo etɔ etɔ de sukudeyeyeyi etɔawo nu. Nusrɔla la atia nyati deka sukudeyi de sia de. Nusrɔlawo fe numekuku fe aɔanɔ sia fe taɔdzinue nye be wɔade dzi fo na wo be woazɔ nunya kple aɔanɔ siwo su wo si le sukudeyeyeyi la me la ada nu vovovowo kpɔ le numekukuawo me, aɔ hakpanyawo abe ale si wɔahiɔ le Inlisi kple Euegbe me la ene. Ana woazɔ dzɔdzɔme nɔ nunya kple akɔnta le kuxiwo deɔe da me alo azɔe awɔ nutovɔ aɔee abe ale si wɔahiɔ le fefewo wɔwɔ kple etowo me ene. Kpe de nusrɔlawo fe nunya dodo kpɔ nɔ la, edze be nufialawo nazɔ sukuwo me dɔdeasiwo kple dɔdeasi siwo nusrɔlawo awɔ le afe me la le nusrɔlawo dodo kpɔ le sukuwo me dɔwɔwɔ me.

ASIDEDE NUSRɔLAWO DODO KPɔ LE SUKUWO ME DɔWɔWɔ TE

Le SHS dɔfewo, abe ale si wɔle le JHS dɔfewo ene la, wohia tso nusrɔlawo si be woawɔ dɔdeasi aɔewo siwo ahiɔ numekuku, nyaduwo nɔnɔ kple bubuawo le gbea me. Zɔ aɔdɔfe siawo hena asidede dɔdeasi siawo te:

- i) Nuwuwu20%
- ii) Nyati la nɔ nɔ - Nuɔɔɔwɔ, tatawo zazɔ, kpɔɔnɔwɔ nana, kple bubuawo.....60%
- iii) Nuwuwu.....20%

Ehia be woafia nusrɔlawo ale si woazɔ nɔnɔmetatawo kple tatawoe le woɔe nɔnɔwɔ me. Woafia wo ale si woawo nɔnɔwɔ nue ahafo wo tae nyuie la.

Dzesi siwo woakpɔ tso dɔdeasiwo, dodokpɔwɔ kple afemedɔdeasi vovovoawo me la nanye 60% na nusrɔlawo fe nunya dodo kpɔ le sukuwo me. Nu si dzi wole gbe tem do lae nye be woado nusrɔlawo fe nusɔsrɔ de nɔ to dzidede fo na wo le nyadutsotsowo, hakpanyawo kple fefewo nɔnɔ me. De esia ta la, Nusrɔlawo Dodo kpɔ le sukuwo me alo nu siwo gbɔna la de eme:

- Yletinuwuwu dodokpɔwɔ.
 - Dɔdeasi siwo woawɔ ayi afe mee.
 - Nyati siwo nɔ nɔ woaku nu me tso ahanɔ nu le la.
- Ɖoɔo kple se bubu siwo ku de Nunya dodo kpɔ le sukuwo me nɔ la atso GES na sukuwo.

FUFOFO NUNYA DODO KPƆ KPLE SUKUDEYƐYIƐI FE NUWUWU DODOKPƆ DZESIWO

Nunyardodo kpƆ mɔnu yeye la le vevie hena nusrɔlawo fe sukudɔwɔwɔwɔ dodo dɛ ngɔ. Dɛ susu sia ta la, woatro asi le Nunyardodo kpƆ dzesi 60 ɲu wòazu 50. SukudeyeyiƐi nuwuwu dodokpƆ fe dzesiawo hâ anye 50. Woawɔ esiawo hafi afo fu dzesi eveawo be woanya nusrɔlawo fe dɔ siwo wowo le sukudeyeyiƐi la me. Woafɔ dzesiawo nu fu 50: 50. Dzesi siawo fe kpekpeme fe sɔsɔ alea awɔ dɔ dɛ Nunya dodo kpƆ le sukuwo me la dzi ko. Mawɔ dɔ dɛ WAEC fe 30% si wòzâna le WASSCE fe dodokpɔmetsonuwo dzi o.

ƉOFE/KPEKPEME NANA DZESIAWO FE MƆNU

Ne èle asi de ge wò nusrɔlawo fe dodokpɔwo te la, edze be nàwɔ dzidzenu si nàzâ la. Dodokpɔwo dzidzenu, abe ale si nènɔyae ene la, nye nu si me nyati vevi siwo nèkpɔ mɔ na be anye biabiawo fe ɲuɔɔɔ nyuitɔwo la le. Dzesi si ɲuɔɔɔawo axɔ la kple wofe fufɔfɔwo nɔa eme. Le kpɔɔɔɲu me, ne biabia aɔɔ xɔ dzesi 10 eye nèkpɔ mɔ na nyati 4 le ɲuɔɔɔ nyuitɔ me la, àte ɲu ana dzesi 2 (alo efe akpa aɔɔ ku dɛ ɲuɔɔɔ si nusrɔla la ɲɔ la fe nonɔme ɲu) nyati dɛ sia dɛ, woava fo fu anye 8. Àte ɲu ana dzesi 2 mamlɛa alo efe akpa aɔɔ ɲuɔɔɔ la fe tutuɔɔ.

Be woado nusrɔlawo fe nunyardodo kpƆ dɛ ngɔ ahawɔe be wòanɔ alo dɛka dzi la, wodoe dɔa be sukuwo nazâ dzesiwo kple wofe ɔɔfe nana siawo:

Ɖofe A:	80 -100%	-	Enyo ɲuto ɲuto (Excellent)
Ɖofe B:	70 – 79%	-	Enyo ɲuto (Very Good)
Ɖofe C:	60 - 69%	-	Enyo (Good)
Ɖofe D:	45 – 59%	-	Èdze agbagba (Credit/Satisfactory)
Ɖofe E:	35 – 44%	-	Eka dɛ eme (Pass)
Ɖofe F:	< - 34%	-	Menyo o (Fail)

Kpekpeme nana mɔnu si dze va yi la fia letawo kple ɔɔfe siwo wose ɔɔ la. Le kpekpeme nana nusrɔlawo fe dodokpɔ metsonuwo me la, àte ɲu azâ dzesi siawo kple nya siwo ɔɔ wo la. Kpekpemedɔɔnya siawo (Enyo ɲuto ɲuto; Enyo ɲuto, kple bubuawo) fia kpekpemeawo fe gɔmededɛ. Le kpɔɔɔɲu me, ‘Enyo ɲuto ɲuto’ fe ɔɔfe tso 80 va se dɛ 100. Ne èɲɔ 80% ko eye mènɲɔ kpekpemea ɔɔnya kpe dɛ ɲu o la, efiã be mènã nyanya nusrɔla la be wòanya kpekpeme si le efe dɔwɔwɔ la ɲu o. Eya ta edze be nàɲɔ kpekpemeawo ɔɔnyawo kpe dɛ dzesiawo ɲuti. Hekpe dɛ dzesiawo kple wo ɔɔnyawo ɲu la, edze be nàɲɔ nutsotso kpui aɔɔewo siwo ɲu nusrɔla la nabu susu le be wòate ɲu agbla ahawɔ dɔ nyuie wu le dodokpɔ bubuwo me. Àte ɲu akpe nutsotso siawo hâ dɛ kpekpemedɔɔnyaawo kple dzesiawo ɲu:

- Yi edzi nenema.
- Tɔtrɔ aɔɔ va.
- Àte ɲu awɔe wu esia.
- Èdo ɲusè nu.
- Do vevi nu le sukuxɔ me.
- Asitɔtrɔ geɔɔ hiã, kple bubuawo.

De dzesii be kpekpeme siwo míekpɔ va yi la nye seɔɔfe na dzesiawo. Ne èzâ mɔnu sia si de lifo kpekpemeawo dome la, taɔɔdzinuwo metsonuwo fe kpekpeme nana mɔnu (Criterion-referenced grading system) zâm nèle. Le go sia me la, edze be nusrɔla la naxɔ dzesi tɔxe aɔɔ hena kpekpeme si dze la xɔxɔ. Mɔnu sia deã dzo lâme na nusrɔlawo be woasrɔ nu hena kpekpeme nyuitɔ wu xɔxɔ. Le esia ta la, ele vevie hena nunya dodo kpƆ kple kpekpeme nana.

JE GBÂTŌ(SHS 1)	JE EVELIA (SHS 2)	JE ETŌLIA (SHS 3)
<p data-bbox="92 228 525 261">AKPA EVELIA:NUŊLŌŌIGŌMESESE</p> <p data-bbox="92 367 554 464">Nusŏsrŏ 1:Nuxelê tsitotsito adi susu/ nu ađewo.</p> <p data-bbox="254 505 590 537">a) nuxelê tsŏtsŏe adi susu</p> <p data-bbox="254 634 585 732">b) nuxelê dzadzadzra đe do ađe wŏwŏ ta</p> <p data-bbox="92 906 600 1003">Nusŏsrŏ 2:Nyatinyagbe la kple nyagbe siwo do alŏe la.</p> <p data-bbox="92 1109 447 1141">Nusŏsrŏ 3: Gbenlŏđanjuwo.</p> <p data-bbox="92 1247 432 1279">Nusŏsrŏ 4:Gbegŏmedeđe.</p>	<p data-bbox="711 240 1144 272">AKPA EVELIA:NUŊLŌŌIGŌMESESE</p> <p data-bbox="711 378 1062 410">Nusŏsrŏ 1: Nuxelê tsitotsito</p> <p data-bbox="711 516 1081 548">Nusŏsrŏ 2. Nuxelê gbadzaa.</p> <p data-bbox="711 654 1228 792">Nusŏsrŏ 3: Nyatinyagbe la kple nyagbe siwo do alŏe la.</p> <p data-bbox="747 898 1104 930">Nusŏsrŏ 4: Gbegŏmedeđe.</p>	<p data-bbox="1331 240 1764 272">AKPA EVELIA:NUŊLŌŌIGŌMESESE</p> <p data-bbox="1331 378 1812 410">Nusŏsrŏ 1: Numedzodzro/Numetoto</p> <p data-bbox="1423 508 1770 540">a) nuxelê tsŏtsŏe adi susu</p> <p data-bbox="1423 638 1770 735">b) nuxelê dzadzadzra đe do ađe wŏwŏ ta.</p> <p data-bbox="1331 841 1692 873">Nusŏsrŏ 2: Nyatotođe</p> <p data-bbox="1331 914 1728 946">Nusŏsrŏ 3: Gbegŏmedeđe.</p>

JE GBÂTŌ(SHS 1)	JE EVELIA (SHS 2)	JE ETŌLIA (SHS 3)
<p>Nusɔsrɔ̄ 6:Nyadutsotso:</p> <p>a)Ŋutinyawo ɲɔɲlɔ.</p> <p>b)Nuɖɔɖɔ.</p> <p>d)Susudɛɖɛ agblɔ tso nane wɔwɔ ɲu.</p>	<p>Nusɔsrɔ̄ 6: Ŋkɔnyadɔnyawo.</p> <p>Nusɔsrɔ̄ 7: Nyadutsotso:</p> <p>a)Ŋutinyawo ɲɔɲlɔ</p> <p>b)Nuɖɔɖɔ</p> <p>d)Susudɛɖɛ agblɔ tso nane wɔwɔ ɲu.</p> <p>ɔ)Nyahehe</p> <p>e)Lɛtaɲɔɲlɔ(xɔlɔ̄).</p>	<p>Nyahehe si wonɔa akpa</p> <p>ɖeka na, Dzedɔɖɔ, Nu-</p> <p>ɲɔɲlɔ be woade nya-</p> <p>dzɔdzɔgbalêwo me.</p>

JE GBÂTŌ(SHS 1)	JE EVELIA (SHS 2)	JE ETŌLIA (SHS 3)
<p style="text-align: center;">AKPA ENELIA: NYADUWO/ KŌNUWO KPLE NUĐOANYIWO</p> <p>Nusŏsrŏ 1:Nyaduwo:</p> <p style="padding-left: 40px;">a)Nu siwo wonye la.</p> <p style="padding-left: 40px;">b)Hawo(ŋlŏdŋawo & Numetŏwo.</p> <p style="padding-left: 40px;">d)Nŏnŏmedzesiwo/Dzi-dzetiwo.</p> <p>Kpđ.Nu si ŋu nuŋŏŋlŏ la tso Nyati vevi, Nu la dzŏfe & edzŏyi, Nuwŏlawo Susu lelé đe zi dzi hena tamebubu tso nu si adzŏ la ŋu, Nudzŏdzŏ la fe tutuđŏ, Ŋkuđŏđŏ nudzŏdzŏ ađe si va yi la dzi kple kuxi ,masŏ masŏ, avuwŏwŏ,kŏsasa si le nuŋŏŋlŏ la me kpbb.</p>	<p style="text-align: center;">AKPA ENELIA: NYADUWO/ KŌNUWO KPLE NUĐOANYIWO</p> <p>Nusŏsrŏ 1:Avihewo.</p> <p>Nusŏsrŏ 2:Adzowo & Alobalowo.</p> <p>Nusŏsrŏ 3: Xotutuwo.</p> <p>Nusŏsrŏ 4: Hadzidziwo Vinublehawo, Dŏwŏhawo, Kalêhawo, kpbb.</p> <p>Nusŏsrŏ 5:Nutsitsriwo & Atamuwo</p> <p>Nusŏsrŏ 6: Dekŏnu nyadŏdrŏ mŏnuwo</p>	<p style="text-align: center;">AKPA ENELIA: NYADUWO/ KŌNUWO KPLE NUĐOANYIWO</p> <p>Nusŏsrŏ 1: Lododowo</p> <p>Nusŏsrŏ 2: Tsifŏđi(Dzŏkpleke/Dekŏnu Gbedŏđŏ)</p> <p>Nusŏsrŏ 3: Ku ŋuti kŏnuwo</p> <p>Nusŏsrŏ 4: Domenyinyi.</p> <p>Nusŏsrŏ 5: Egbemenyadzŏdzŏwo: a)Hadomegbenŏnŏ b)Gakpŏmŏnunyawo</p> <p>Nusŏsrŏ 6: Srŏđeđe kple Srŏgbegbe</p>

JE GBÂTŌ(SHS 1)	JE EVELIA (SHS 2)	JE ETŌLIA (SHS 3)
<p>Nusŏsrŏ 2:Gbenjŏdŏŏjuwo/Gbezŏdŏŏjuwo</p> <p>a) nyasŏnya/nusŏnya(metafo</p> <p>b) nusŏsŏ dŏ nu ŏu,</p> <p>d) fuflugbadodo</p> <p>d) adaganawo.</p> <p>e) nyamenyawo,</p> <p>ŏ)gbetŏ/amedodo nu kpbb</p> <p>Nusŏsrŏ 3:Glitoto</p> <p>Nusŏsrŏ 4:Gbŏto &Tudedede asi kŏnuwo</p> <p>Nusŏsrŏ 5:Agbe nyui nŏnŏ fe mŏnuwo</p> <p>(amebubu ,dŏkuiŏbŏbŏ,kpbb</p>	<p>Nusŏsrŏ 7:ŏusŏkpŏkpŏ & Amedziŏdu.</p> <p>Nusŏsrŏ 8: Nyagbŏgbŏ/</p> <p>Dzeŏdŏdŏ mŏnuwo:</p> <p>a)ŏugbewo & Kpŏgbewo.</p> <p>b) Dzesiwo & Dzesidenuwo.</p> <p>d)ŏutilŏzazŏ agbŏ nyae.</p>	<p>AGBALŔ SIWO WOAXLŔ:</p> <p>ŏutinyagbalŏwo</p> <p>Fefegbalŏwo</p> <p>Hakpanyawo.</p>

FE GBÂTŌ(SHS 1)	FE EVELIA (SHS 2)	FE ETŌLIA (SHS 3)
<p>Nusŏsrŏ 2:Gbenlŏdŏŏŏwŏ/Gbezŏdŏŏŏwŏ</p> <p>a) nyasŏnya/nusŏnya(metafŏ</p> <p>b) nusŏwŏ dŏ nu ŏŏ,</p> <p>d) fuflugbadodo</p> <p>d) adaganawŏ.</p> <p>e) nyamenyawŏ,</p> <p>ŏ)gbetŏ/amedodo nu kpbb</p> <p>Nusŏsrŏ 3:Glitoto</p> <p>Nusŏsrŏ 4:Gbŏto &Tudede asi kŏnuwŏ</p> <p>Nusŏsrŏ 5:Agbe nyui nŏnŏ fe mŏnuwŏ</p> <p>(amebubu ,dŏkuibŏbŏ,kpbb</p>	<p>Nusŏsrŏ 7:ŏusŏkpŏkpŏ & Amedziŏŏŏ.</p> <p>Nusŏsrŏ 8: Nyagbŏgbŏlŏ/</p> <p>Dzeŏŏŏ mŏnuwŏ:</p> <p>a)ŏugbewŏ & Kpŏgbewŏ.</p> <p>b) Dzesiwo & Dzesidenuwŏ.</p> <p>d)ŏutilŏzazŏ agbŏ nyae.</p>	<p>AGBALŔ SIWO WOAXLŔ:</p> <p>ŏutinyagbalŏwŏ</p> <p>Fefegbalŏwŏ</p> <p>Hakpanyawŏ.</p>

FE GBÂTŌ(SHS 1)	FE EVELIA (SHS 2)	FE ETŌLIA (SHS 3)
<p>Nusɔsrɔ̄ 2:Gbenlɔɔɔɔɔɔɔɔ/Gbezãɔɔɔɔɔɔ</p> <p>a) nyasɔnya/nusɔnya(metafɔ</p> <p>b) nusɔɔɔ ɔɔ nu ɔɔ,</p> <p>d) fuflugbadodo</p> <p>d) adaganawo.</p> <p>e) nyamenyawo,</p> <p>ɛ)gbetɔ/amedodo nu kpbb</p> <p>Nusɔsrɔ̄ 3:Glitoto</p> <p>Nusɔsrɔ̄ 4:Gboto &Tudede asi kɔnuwo</p> <p>Nusɔsrɔ̄ 5:Agbe nyui nɔnɔ fe mɔnuwo</p> <p>(amebubu ,ɔɔkuibɔɔɔ,kpbb</p>	<p>Nusɔsrɔ̄ 7:Ŋusêkpɔkpɔ & Amedziɔɔɔɔ.</p> <p>Nusɔsrɔ̄ 8: Nyagbɔɔɔɔ/</p> <p>Dzeɔɔɔɔ mɔnuwo:</p> <p>a)Ųugbewo & Kpêgbewo.</p> <p>b) Dzesiwo & Dzesidenuwo.</p> <p>d)Ŋutilãzazã agblɔ nyae.</p>	<p>AGBALĒ SIWO WOAXLĒ:</p> <p>Ŋutinyagbalêwo</p> <p>Fefegbalêwo</p> <p>Hakpanyawo.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL – YEAR 1 (ƆE GBÂƆ)

AKPA 1:
GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENƆƆ (NUSƆSRƆ ƆXƆ) SILABƆSI
EƱEGBE
GBEƉƉƆ ƆƆTI NUNYA
 TaƉodzinu Gbadza: NusrƆla la:

- i) anya nu si gbeƉƉƆnye kple nu siwo fo fu wƆe.
 ii) ase nu siwo gbeƉƉƆnye, gbeƉƉƆnye kple gbenƆƆnye la kple ƉƉƆ siwo nu wole la gome.

NUSƆSRƆ	TAƉODZINU ƆXƆEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KƆƆ/DƆDEASI
NUSƆSRƆ 1: GBEƉƉƆNYE:	NusrƆla la ate Ɔu:	Nu si gbeƉƉƆnye: GbeƉƉƆnye tso gbeƉƉƆnye me zaza mƆnu ade si me amegbetƆwo tona foa nu. <u>GBEƉƉƆNYE ƆE WƆFEWO</u> <ul style="list-style-type: none"> • DzedƉƆ/Nufofo • Dzesidede ame • DegbenƆƆ fiamƆnu • NƆnƆme kple agbe nyui nƆnƆ Ɔe dzƆtsofe 	Dzo nu siwo me kple nusrƆlawo: gbezaza mƆnu, gbeƉƉƆnye si tso gbeƉƉƆnye me, nufofo. Kple nusrƆlawo eye miadzro gbeƉƉƆnye Ɔe wafewo me.	NusrƆlawo neƉe gbeƉƉƆnye gome ahagbƆ nu siwo fo fu wƆe. NusrƆlawo neƉe nu ahade gbeƉƉƆnye Ɔe wafewo me.
	1.1.1 agbƆ nu si gbeƉƉƆnye nye 1.1.2 ade dzesi gbeƉƉƆnye Ɔe wafewo etƆ.			
NUSƆSRƆ 2: GBEƉƉƆNYE	1.2.1 ade gbeƉƉƆnye gome ahade dzesi gbeƉƉƆnye ene.	GbeƉƉƆnye: nuyiwo, ade, aƉu, akplaati, numedo; akpaƉƆ(dzigbe); ayiƉƆ (vekpliyi) kpbbwo	Kple nusrƆlawo wase gbeƉƉƆnye gome. Na nusrƆlawo nawo XaxagbeƉƉƆnye adewo be wate Ɔu ade dzesi gbeƉƉƆnye siwo wozana hewo woe la la.	NusrƆlawo neta gbeƉƉƆnye eye woagbƆ nuawo Ɔe ƆƆwƆ Ɖe wo gƆ.

Units/Topics that are not part of a language's phonology, grammar or culture should be avoided by teachers. For example, Ga and Dangme teachers should avoid the topic 'vowel harmony'.

NUSCSRŃ	TAĐODZINU TŃXĘWO	NUNYA SI LE EME		NUFIAFIA KPLE NUSCSRŃ WŃNAWO	NUSCSRŃ DODO KPŃ/DŃDEASI
<p>NUSCSRŃ 3:</p> <p>VOVOTODEDE GBEDIDIWO KPLE ŃŃŃLŃDZESIWO DOME</p>	<p>NusrŃla la ate Ńu:</p> <p>1.3.1 ade vovototo ablŃđegbedįđiwo fe gbedįđinyenye kple ŃŃŃlŃdzesinyenye dome</p> <p>1.3.2. ade dzeŃi xaxagbedįđiwo fe gbedįđinyenye kple ŃŃŃlŃdzesinyenye le gbea me</p> <p>1.3.3 ade vovototo xaxagbedįđiwo fe gbedįđinyenye kple ŃŃŃlŃdzesinyenye dome</p>	<p>Gbedįđiwo /i, e, ę, a, u, o, ɔ/ / p,t,s,g,ts/</p> <p>Xaxagbedįđiwo / p,t,s,g,ts,b,z,f,h/</p> <p>Xaxagbedįđiwo / p,t,s,g,ts,b,z,f,h/</p>	<p>ŃŃŃlŃdzesiwo i, e, ę, a, u, o, ɔ p,t,s,g,ts</p> <p>ŃŃŃlŃdzesiwo p,t,s,g,ts,b,z,f,h</p>	<p>Nufiala la nadzro nya ađewo siwo me ablŃđegbedįđiwo le la ŃŃŃlŃ me kple nusrŃlawo.</p> <p>Woade dzeŃi gbedįđiwo kple ŃŃŃlŃdzesiwo.</p> <p>Dzro nya siwo me ablŃđegbedįđiwo le gake wofe ŃŃŃlŃ toa vovo tso gbedįđiwo gbo la me kple nusrŃlawo.</p> <p>Dzro xacagbedįđiwo me kple nusrŃlawo</p> <p>Dzro nya siwo me xaxagbedįđiwo me kple nusrŃlawo.</p> <p>Dzro nya siwo me xaxagbedįđiwo. so kple ŃŃŃlŃdzesiwo le la me kple nusrŃlawo</p>	<p>Nufiala la naŃlŃ nya ađewo eye woate fli đe ablŃđegbedįđidzesiwo te <u>kpđ</u> kako <u>fia</u> <u>bum</u></p> <p>ŃlŃ nya ađewo be nusrŃlawo naŃlŃ wo đe gbedįđi dzeŃiwo me.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL – ƆE GBÂTƆ (1)

AKPA 2: GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENƆNƆ (NUSƆSRƆ TƆXE) SILABƆSI NUŊLƆDƆGƆMESESE

Taɔɔdzinu Gbadza: Nusrɔla la:

- i) axɔ nuŋlɔɔɔgɔmesese fe aɔaŋu.
- ii) ade dzesi adaganawo kple nyamenyawo ahazâ wo nyuie.
- iii) axɔ gbeɔmeɔɔaŋu siwo hiâ la.

NUSƆSRƆ	TADODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KƆƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 1:</p> <p>NUXEXLĒ TSITOTSITO</p> <p>a) NUXEXLĒ TSƆTSƆE AHADI SUSU/NU AƉEWO</p> <p>b) NUXEXLĒ DZRADZRADZRA ƉE DƆ AƉE WƆWƆ TA</p>	<p>Nusrɔla la ate ŋu:</p> <p>2.1.1 axlĕ nuŋɔŋɔ alo agbalĕ le ame fe dzikpɔkɔ te alo le eɔokui si</p> <p>a) ade dzesi susu vevi siwo le nuŋɔŋɔ la alo agbalĕ si wòxlĕ la me la.</p> <p>b) axlĕ nuŋlɔɔɔ la memie ahaɔɔ biabiawo ŋu</p>	<p>Xlĕ nuŋlɔɔɔwo alo agbalĕwo</p>	<p>Kpe ɔe nusrɔlawo ŋu woazâ nyatiwo/tanyawo, agbalĕwo fe ŋkɔwo, tatawo; nɔnɔmetatawo, kpbbwo. ahado ŋgɔ agblɔ nu siwo ŋu wosusu be nuŋɔŋɔ la atso la.</p> <p>Dzro nyawo, nyakɔɔkɔɔwo, adaganawo kple gbeɔaŋu bubu siwo le nuŋlɔɔɔ me la me to nufɔfo me alo nuŋɔŋɔ me nyuie.</p> <p>Xlĕ nua woase, ne ehiâ. Nuxexlĕ le susu /ɔɔɔɔezizi me.</p>	<p>Nusrɔlawo naɔɔ biabiawo ŋu tso nuŋlɔɔɔ la ŋuti.</p>

NUSƆSRŌ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŌ WƆNAWO	NUSƆSRŌ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŌ 2:</p> <p>NYATINYAGBE LA KPLE NYAGBE SIWO DO ALJE LA</p>	<p>Nusrŏla la ate ɲu:</p> <p>2.2.1 ade dzesi nyatinyagbe si le nyabowo me la.</p> <p>2.2.2 ade dzesi nyagbe siwo do alo nyatinyagbe le nyabowo me la</p>	<p>Nyatinyagbe kple efe nyagbe siwo do albe la.</p>	<p>Ɔlo nya ađe ɔe kpea dzi. Nusrŏlawo nagblo nya ađe alo aɲbe ade nufiala fe nya la dzi alo made edzi o. Ne ewo esiawo fomevi etŏ alo ene vo la, ɔe nu si nyatinyagbe kple efe alodonyagbewo nye la me na nusrŏlawo.</p>	<p>Nusrŏlawo nade dzesi nyatinyagbe le nuɲɔɲlo ađe fe nyabo ađe me alo le nuɲɔɲlo ađe me.</p>
<p>NUSƆSRŌ 3:</p> <p>ADAGANAWO ALO NYAMENYAWO</p>	<p>2.3.1 ađe nu si adaganawo/ nyamenyawo nye la me nyuie; ana wofe kpɔɔɲu ađe wo, ahazâ wo le nyagbewo me.</p>	<p>Sena xa ati (fo fu) Vidzĩ la gbâ ɲku (dɔ alŏ) Ati ge le Tɔgbui si (ku) Matɔ afo ati (de afo dzi) Ama gbâ ko (dzi vi)</p>	<p>Na kpɔɔɲu ađe wo eye nàɔe wo gɔme na nusrŏlawo. Kpe ɔe nusrŏlawo ɲu woana adagana ađe wo.</p> <p>Na nusrŏlawo nawo kpɔɔɲu siwo gbɔna la fe adaganawo:</p> <p>i) gbefâɔɔɔe fia fe ku. ii) Amegbɔlo fotsodume fe ku; kpbbwo</p>	<p>Nusrŏlawo neɲlo adagana atŏ ahazâ wo le nyagbewo me.</p>
<p>NUSƆSRŌ 4:</p> <p>GBEGOMEĐEĐE:</p>	<p>2.4.1 ate ɲu ađe nu si gbegomeđeđe nye me nyuie ahaxo gbegomeđeđeɲu ađe wo na nyagbe kpokploewo (ɲufa ɔekenyagbewo) kple nyabowo gomeđeđe.</p>	<p>Mɔnu si wotona trɔa gbedeasi si le gbetutɔmenyawo me ɔe gbe si gblɔm wole na ame la me. Gbetuto/Gbe si me nya la le. Gbe si nyasela(wo) se si me wole gbedeasi la ɔem ɔo.</p>	<p>i) Kpe ɔe nusrŏlawo ɲu wo ađe ɲkɔnya, ɲkɔnyaɔɔnya, ɔwɔnya ađe wo, kpbbwo gɔme tso Ɔɲlisigbe me yi Euegbe me</p>	<p>Nusrŏlawo nađe nyagbewo kple nyabowo gɔme tso Ɔɲlisigbe me yi Euegbe me kple tso Euegbe me yi Ɔɲlisigbe mee.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXƐWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPC/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 4: (DZIYIYI) GBEGƆMEĐEĐE:</p>		<p>Nunya tso gbegbɔgbɔ eveawo fe nyawo tutuɔɔ kpe ɔmesese ɔuti. Gbegbɔgbɔ eveawo fe degbenɔɔ ɔuti nunya Edze be gbeɔmeɔɔ naku ɔɔ nya siwo gblɔm wole la fe ɔmesese ɔu (ɔmesese na nya la/gbe la hafi aɔɔ agblɔ).</p>	<p>ii) Kplɔ nusrɔlawo to dɔdeasi geɔɔ mee ts nyawo nyakɔɔkɔɔwo, nyagbewo kple nyabowo ɔmeɔɔme.</p>	

SENIOR HIGH SCHOOL - YEAR 2

AKPA 3: GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENONƆ (NUSƆSRƆ TƆXE) SILABƆSI NUƆƆƆƆ

TaƆodzinu Gbadza: NusrƆla la:

- i) anya EuegbenƆƆƆ Ɔuti sewo ahazâ wo
- ii) atu nyadutsotso fe aƆaju Ɔo le Euegbe me

NUSƆSRƆ	TAƆODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KƆƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 1: NYAHAWO</p>	<p>NusrƆla la ate Ɔu: 3.1.1 ade dzesi nyahawo ahade wo gome.</p>	<p>Nyahawo: ƆƆƆnyawo, ƆwƆnyawo (wƆnafianyawo), ƆƆnyadƆnyawo, ƆwƆnyadƆnyawo, tefefianyawo, hekpenyawo/nyatefofunyawo, kƆbbwo</p>	<p>To biabiawo me nake Ɔe nusrƆlawo Ɔu woagblƆ nu si nyaha ade nye la: KƆƆ: Alekee mieyƆa nyaha si fiaa amewo, tefewo susuwo. nuwo, kƆbbwo fe ƆƆe?</p> <p>Alekee mieyƆa nyaha siwo Ɔu Ɔekenyenye kple gbƆsƆsƆ fiafia le lae?</p> <p>Alekee mieyƆa nyaha siwo fiaa wƆnawo,; nuwƆwƆ mƆnuwo, nudzƆdzƆwƆ, kple nuwo fe nƆnƆmewoe?</p> <p>Nya kawo Ɔuti nuwƆƆiwo nƆna?</p> <p>Alekee woyƆa nya siwo ƆƆa ƆƆnyawoe?</p>	<p>ƆƆƆ nya adewo siwo me ƆƆnyawo ƆwƆnyawo/wƆnafianyawo ƆƆnyadƆnyawo, ƆwƆnyadƆnyawo kƆbbwo nana la eye nana nusrƆlawo nagbugbƆ wo ade Ɔe wofe hawo me.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL - YEAR 1

AKPA 3:

GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENONON (NUSOSRO TONEXE) SILABOSI NUNYAN

Taɔɔdzinu Gbadza: Nusro la:

- i) anya nu bubuwo tso nyagbekosokoso (klos) kple efe tutudo nu.
- ii) anya adanu siwo le numegbe kple nyasegbe nono me.
- iii) awo do bubuwo be wɔatu adanuwo do le nyadutsotso me.

NUSOSRO	TAODZINU TONEXO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSOSRO WONAWO	NUSOSRO DODO KPO/DODEASI
<p>NUSOSRO 3:</p> <p>NYAGBEKOSOKOSO (KLOS)</p>	<p>Nusro la ate nu:</p> <p>3.3.1 agbe nu si nyagbekosokoso nye la.</p> <p>3.3.2 agbe vovototo si le nyagbekosokoso dokuisinoto kple kuɔɔnto dome</p>	<p>Nyagbekosokoso – tutudo si me dɔwɔnya aɔ le heɔ nuwɔna aɔ fia.</p> <p>Nyagbekosokoso fe Hawo:</p> <ul style="list-style-type: none"> i) Dokuisinoto ii) Dokuisimanoto/Kuɔɔnto 	<p>Nufiala nato biabiawo me akpe ɔ nyagbekosokoso fe nonome.</p> <p>i) Nyagbekosokoso ate nu anye nya eve alo wu nenema si me nuwɔla kple dɔwɔnya si ɔ nuwɔna deblibo fia la le.</p> <p>ii) Kpo.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Mawu nya nu sia nu. 2) John mlo anyi. 3) Nyɔnuviawo le agbaawo klo. 4) Aku gbo. <p>Nuwɔla kple dɔwɔnya siwo ɔ susu deblibowo gbe la le nyagbekosokoso siwo miekpo va yi la me.</p>	<p>Nusrolawo nanlo kuɔɔnto atɔ na nyagbekosokoso:</p> <ul style="list-style-type: none"> i) Dokuisinoto ii) Kuɔɔnto

NUSŪSRŪ	TAĐODZINU TŪXŪWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSŪSRŪ WŪNAWO	NUSŪSRŪ DODO KPŪ/DŪDEASI
<p>NUSŪSRŪ 3:</p> <p>NYAGBEKŪSŪKŪS Ū (KLŪS)</p>	<p>Nusrŵla la ate ŗu:</p>	<p>Esi mŵede la, mŵekpo ameawo. (Ele dŵŵŵnya'kpo' dŵm)</p> <p>Dzesidenya: Ŧkŵnya Nyagbekŵsŵkŵs tea ŗu wŵa dŵ abe Nuwŵla/ Fidola ene eye Dŵŵŵnyađŵnya Nyagbekŵsŵkŵs đŵa dŵŵŵnya hefiaa: Ŷeyiyi, Susu si ta, Tefe, kpbb.</p> <p>Nufiala nadi wŵfeawo ahafia nyuie.</p>		

NUSᑖSRᑖ	TAᑖODZINU TᑖXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSᑖSRᑖ WᑖNAWO	NUSᑖSRᑖ DODO Kᑖᑖ/DᑖᑖDEASI
<p>NUSᑖSRᑖ 4:</p> <p>NYAWO WᑖWᑖ/ TUTU ᑖO</p>	<p>Nusrᑖla la ate ᑖu:</p> <p>3.4.1 aᑖe ale si wowᑖa/tua nyawoe kple ale si wohea nya yeyewo gena ᑖe Euegbea mee la me</p> <p>3.4.2 ade dzesi nyaha siwo me woade nya yeye siwo wowo lae</p>	<p>Nyawo wᑖwᑖ:</p> <p>i) Nyarᑖnyakpewo (ᑖᑖᑖᑖᑖᑖᑖᑖ kple Megbedotᑖwᑖ).</p> <p>ii) Nyawo ᑖeᑖe tso nya bubuwo me.</p> <p>iii) Nyawo dede ᑖᑖᑖᑖ me.</p> <p>iv) Gbugbᑖᑖᑖᑖ, kpbb.</p> <p>Kᑖᑖ. – Nyarᑖnyakpewo: heva, gava, masekᑖᑖ, kp.bb</p> <p>Nyaha siwo me nya yeyewo anᑖ la:</p> <p>Kᑖᑖ. masekᑖᑖ - ᑖᑖᑖᑖᑖᑖᑖᑖ heva – ᑖᑖᑖᑖᑖᑖᑖ</p>	<p>Nufiala naᑖe nyawo wᑖwᑖ me na nusrᑖlawo ahagbᑖᑖ ale si woᑖea nya yeyewo to esiawo me:</p> <p>i) Nyarᑖnyakpewo ii) Agunugeᑖeawo iii) Nyawo dede ᑖᑖᑖᑖ me iv) Gbugbᑖᑖᑖᑖ</p> <p>Nufiala nakᑖᑖ nusrᑖlawo le nya yeyewo dede woᑖe hawo me me.</p>	<p>Nusrᑖlawo narᑖᑖᑖ kᑖᑖᑖᑖᑖᑖᑖ eve eve na mᑖᑖᑖᑖᑖᑖᑖᑖ katâ, ahade dzesi nyaha siwo me wole la.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WŃNAWO	NUSƆSRŃ DODO KƆƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 5:</p> <p>GBEŃƆŃLƆ ŃUTI DZESIWO</p>	<p>NusrŃla la ate Ńu:</p> <p>3.5.1 azâ toto, biabia, nyalemegbe kple gbovie dze siwo de dodo nu anlo nu.</p>	<p>Gbenlodzesiwo</p> <p>i) Biabiadzesi (?) ii) Nyalemegbedzesi (:) iii) Gboviedzesi (,) iv) Totodzesi (.)</p>	<p>Nufiala nazâ biabiawo atso de dze siawo zazâ me de nunlokpea dzi</p>	<p>Nufiala nanlo nyadu kpui afe alo nyagbewo be nusrŃlawo nazâ dze siawo de wo tefewo.</p>
<p>NUSƆSRŃ 6:</p> <p>NYADUTSOTSO: ŃUTINYAWO ŃƆŃLƆ</p>	<p>3.6.1 agblo alo anlo efe nutefekpokpo alo nudzadzawo de dodo nu le nuwoyi dedito me.</p>	<p>Susuwo kple Nudzadzawo dodo de dodo si nu wova la nu.</p> <p>Nuwoyi si hiâ la zazâ na nunlo anlo nyagbgblo la.</p>	<p>Nufiala nakpe de nusrŃlawo Ńu woagblo wofe nutefekpokpowo.</p> <p>Kpd. Azâ afe tefe si wokpo; Mɔzɔzɔ afe si wowo.</p> <p>Nufiala nafo Ńu do le wonawo fe dzadzɔ dodo de dodo nu me.</p>	<p>NusrŃlawo natso nyadu afe si fe didime nanye nyaxexlê alafa eve kple blaato la de tanya afe te.</p> <p>Kpd. Ńlo nu tso tsadi si newo de lawo kɔfe Ńu.</p>
<p>NUĐƆĐƆ</p>	<p>3.6.2 afo nane alo nudzadzɔ afe le ale si tututu wole/wodzɔ la nu</p>	<p>Nudofɔ kple nya siwo hiâ na nonomeawo dɔfo - Ńkonɔfo nyawo, dɔwɔnyafonyawo.</p>	<p>Nufiala nazâ nyamedzromonu akplo nusrŃlawo le nane dɔfo me. Ate Ńu anye nu, ame afe, xo alo wona afe, kɔbb.</p>	<p>NusrŃlawo natso nyadu tso tanya afe si woana wo la Ńu. (Nyaxexlê 350)</p>
<p>SUSUĐEĐE AGBLƆ TSO NANEWƆWƆ ŃU</p>	<p>3.6.3 azâ nya siwo dze la agblo ale si wowo nane</p>	<p>Numedede deka deka le mo siwo nu wowo nane toe la dzi Ńu kple nya siwo dze la. Kpd. Ale si wofoa azidetsie.</p>	<p>Nufiala nadzro tanya afe me kple nusrŃlawo abe kɔfo Ńu ene – dɔfo siwo le nua wɔwɔ me - eye wɔanlo de kpea dzi.</p>	<p>NusrŃlawo natso nyadu afe tso tanya afe Ńu. (Nyaxexlê 350)</p>

SENIOR HIGH SCHOOL - YEAR 1

AKPA 4:

GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENONON (NUSOSRO TONEXE) SILABOSI NYADUWO (LEKEWONUAWO)/ KONUWO KPLE NUOANYIWO

Taodzinu Gbadza: Nusrōla la:

- i) ase nu si nyaduwo nye, ḡlodjawo kple maḡlodjawo, ahagblo wofe nonome kple wo me nuwo.
- ii) ade dzesi ahaḡo xoxo ḡe ha me konu siwo le afi si wōtso la.
- iii) ase agbenonon nyuiwo fe vevinyenye gome.

NUSOSRO	TAODZINU TONEXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSOSRO WONAWO	NUSOSRO DODO KPO/DONDEASI
NUSOSRO 1: NYADUWO	Nusrōla la ate ḡu: 4.1.1 agblo nu si nyadu/lekewonuwawo nye la 4.1.2 agblo nyadu fe ha Eveawo 4.1.3 aḡlo nyadu ḡlodjawo kple maḡlodjawo fe nonome.	Nyadu – Gbezazā le atsiā me. Enye nuḡoḡlo aḡe alo nyagbōgblo aḡe si me egblola/enḡola zā gbe le ale be wōate ḡu auuuu susu na eselawo/exlōlawo. i) Nyadu ḡlodjawo. ii) Nyadu maḡlodjawo (Numenyaduwo) Nyaduwo fe nonome: a) Numenyaduwo i) Ame siwo kpa wo medzena o. ii) Wotea ḡu trona. iii) Egblola alo etola nca anyi iv) Wonyea dukoa katā fe nunamesi	Nufiala nana lododo aḡe eye wōakpe ḡe nusrōlawo ḡu woaḡe atsiā/tugbe si le nyawo zazā le etutu ḡo me si wōe be wōde susu tome na esela la me. Kpḡ. Dzigbōḡi xoa nu le fia si. Nufiala naḡe nya siawo me: dzigbōḡi, xo, nu, fia. Nufiala nakpe ḡe nusrōlawo ḡu woade dzesi nyadu fe ha eveawo. Nufiala nato biabiawo me ana nusrōlawo nagblo nyadu ḡlodjawo kple maḡlodjawo fe nonomewo.	Nusrōlawo nate nu si 'nyadu' nye la gomeḡeḡe kpo. Nusrōlawo naḡlo Euegbe- gbalē aḡewo fe ḡkōwo. Nusrōlawo naḡlo nonome etō na nyadu ḡlodjawo kple maḡlodjawo.

NUSƆSRƆ	TAƉODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 1: (DZIYIYI)</p> <p>NYADUWO GƆMEDZEDZE</p>	<p>NusrƆla la ate ɲu:</p> <p>4.1.4 ade dzeɲi nyaduwo me nuwo (nu siwo mɪakpɔ le ɲlɔɔɲawo kple maɲlɔɔɲawo me)</p>	<p>b) ɲlɔɔɲawo</p> <p>i) Wo ɲlɔɔlawo dzena. ii) Wonɔa ale si wokpa/ wonɔ wo la nu. iii) Wodea dzeɲi wo ɲlɔɔlawo dana ɔɲi.</p> <p>Wo me nuwo:</p> <p>i) Nu si ɲu nyadu la tso ii) Nyatiwo iii) Tefe kple Yeyiyi na nudzɔɔɔ la iv) Nuwɔlawo v) Nyadu la fe tutuɔɔ (Nudzɔɔɔ siwo fo fu tui ɔɔ) vi) Avuwɔwɔ/Dɔɔɔɔɔɔɔ vii) Lelɛ ɔɔ zi dzi viii) ɲkuɔɔɔɔ nudzɔɔɔɔ ɔɔ si va yi la dzi</p>	<p>Nufiala nakplɔ nusrɔlawo to susudzakadzaka me tso nyaduwo me nuwo ɲu.</p>	<p>Nufiala nana ɲutinya ɔɔ be nusrɔlawo nade dzeɲi ahaɲlɔ nyadu la me nu siawo.</p> <p>i) nuwɔla(wo) ii) tefe/yeyiyi iii) dɔɔɔɔɔɔɔ</p>
<p>NUSƆSRƆ 2:</p> <p>GBEƉAɲUWO</p>	<p>4.2.1 ade dzeɲi gbeɔɲu ɔɔewo le numenyadu kple nyadu ɲlɔɔɲawo me</p>	<p>Gbeɔɲuwo</p> <p>i) Nusɔnya/Metafo/ Nusɔɔ ɔɔ nu ɲu. ii) Nyasɔnya iii) Gbetɔdonu iv) Fuflugbadodo kpbb</p>	<p>Nufiala nazâ kpɔɔɔɔ ɔɔewo hena gbeɔɲu siawo me ɔɔɔɔ.</p> <p>Kpɔ. Nusɔnya: ɲutsu la zu dzata be yealɛm.</p>	<p>Nusrɔlawo nana gbeɔɲuwo fe kpɔɔɔɔ ɔɔewo.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXƐWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 5:</p> <p>AGBENƆNƆ NYUI FE MƆNUWO (BUBU)</p>	<p>NusrŃla la ate ɲu:</p> <p>4.5.1 agblɔ susu etŃ aɖe siwo ta amebubu hiâ ɖo la</p> <p>4.5.2 ade dzesi mɔ etŃ siwo dzi woaɖe bubu fia le la.</p>	<p>Mɔ siwo nu woɖea amebubu tonae la.</p> <p>1) Nufo me: Nyagbɔgblo alo nubiabia gɔmedzedze kple bubuɖeɖe fia nyawo abe esiawo ene: Meɖe kuku; Taflatsɛ; Medo taflatsɛ be, Kpbb.</p> <p>2) Esiwo meto nufo me o (Dzesiwo zazâ)</p> <p>i) Bɔbɔ ana/axɔ nane. ii) TsitreŃtsi ɖe ɖoɖo aɖe nu iii) Đoɖeɖezi iv) Nukomoɖoɖo, kpbb.</p> <p>Nɔnɔmewo:</p> <p>i) Woɖea hehe si ame aɖe xɔ la fiana. ii) Wohea kadodo nyui dea amewo dome. iii) Wodea bubu ame ɲu. Kpbb</p>	<p>Nufiala nana woawo wɔna aɖe siwo me miakpɔ amemabumabu le la:</p> <p>a) Amemabumabu to nufo me. b) Amemabumabu si meto nufo me o.</p> <p>Nufiala nadzro wɔna eveawo me kple nusrŃlawo eye wɔana woagblo bubuwo</p> <p>Nufiala nakplɔ nusrŃlawo to nu siwo ate ɲu ado tso amemabumabu me la me na:</p> <p>i) Amemabula la ii) Ame si ɲu wowo amemabunu la ɖo. iii) Amemabula la fefometɔwo. iv) Ame siwo dome wɔlela</p> <p>Nufiala nadzro agbenɔnɔ si ame aɖe naɖe afia le nubiabia wɔna alo ne wodo dziku ne me la me kple nusrŃlawo.</p>	<p>NusrŃlawo naɲlo mɔ etŃ aɖe siwo dzi woate ɲu abia nu toe la.</p> <p>NusrŃlawo naɲlo nyagbe etŃ atso fia nane si wobia tso wo si/gbɔ la gbege.</p> <p>NusrŃlawo nagblo ale si ame awɔ ne wodo dziku ne la.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL – (YEAR 2) FE EVELIA.

AKPA 1:

GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENONON (NUSOSRO TONXE) SILABOSI GBEDI NI UTI NUNYA

Taɔɔdzinu Gbadza: Nusrɔla la:

- i) aɔɔ gbedi niwo (ablode kple xaxagbedi niwo).
- ii) Azã gbedi niawo le nyawo wɔwɔ me.
- iii) ase nu si nukɔko nye la gɔme eye wɔafo nu tso etutu do nu le Euegbea me.
Afo nu tso ablodogbedi niwo fe tutudenu kple deleme

NUSOSRO	TADODZINU TONXEWON	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSOSRO WONAWO	NUSOSRO DODO KPON/DODEASI
NUSOSRO 1: ABLODEGBEDI NIWO (i) Tutudenu	1.1.1 agblɔ nu si ablodogbedi niwo fe Tutudenu nye la. 1.1.2 ade dzesi ablodogbedi niwo fe tutudenu le (i) nya deka me (ii) nya eve fe godofe (dome)	Ablodogbedi niwo (eve) alo wu nenema) tea nu kplɔa wo nɔeawo do aduadu xaxagbedi niwo aɔɔke metsoa wo dome o. Kpɔɔ: <u>fi</u> <u>fi</u> <u>ae</u> <u>wu</u> <u>nyu</u> <u>ie</u> <u>sue</u> <u>sue</u> <u>ae</u> <u>nyu</u> <u>sue</u> <u>ae</u> Ablodogbedi niwo fe tutudenu le nya deka me. (i) <u>fi</u> <u>o</u> ; <u>Zi</u> <u>o</u> ; <u>bua</u> ; <u>kpu</u> <u>ia</u> (ii) Nyawo fe godofe <u>ade</u> <u>avu</u> <u>fo</u> <u>ame</u> <u>zu</u> <u>ame</u> <u>ne</u> <u>asi</u> <u>fi</u> <u>azi</u>	Dzro ablodogbedi niwo fe tutudenu me kple nusrɔlawo. Ko ale si wodzona lae me na nusrɔlawo. Kplɔ nusrɔlawo to kpɔɔɔɔ aɔɔewo mee be woase ablodogbedi niwo fe tutudenu le nya deka kple nya eve dome me nyuie. Dzro doɔɔ si nu ablodogbedi niwo tua wo nɔeawo de nu le la me kple nusrɔlawo. *DZESIDENYA:- (i) Dekanugbiwo (ii) Vovovowo	Ma nusrɔlawo de hatsotsowo me. Na woanɔ nya vovovo (10) ewo siwo ama ale; (i) Nya dekatowo = 6 (ii) Nya eve dometowo = 4

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 1:</p> <p>(ii) Ablɔdegbedjɔwo fe ɔleme</p>	<p>NusrŃla la ate ɲu:</p> <p>1.1.3 afo nu tso nu si abɔdegbedjɔwo fe ɔleme nye la ɲu</p> <p>1.1.4 agblɔ abɔdegbedjɔwo fe ɔleme fe kpɔdeɲuwo</p>	<p>Ablɔdegbedjɔwo fe Ɖeleme: Ale si abɔdegbedjɔwo aɔewo bunae le nya mee.</p> <p>Kpɔ.</p> <p>i) abolo + akpaku = abolokpaku</p> <p>ii) agbeli + agble = agbeligble</p> <p>iii) suku + afɔkpe = sukufɔkpa</p> <p>iv) kɔmpita + akadji = kɔmpitakadji</p>	<p>Nufiala nazâ kpɔdeɲu aɔewo ana ɔleme fe dzɔdzɔ le nufo me.</p> <p>NusrŃlawo nanya be ɔleme nye nɔnɔme si dzɔna le nufo me ko ke menye le ɲɔɲɔ me o le gbe aɔewo me.</p>	<p>NusrŃlawo nanɲɔ nya alo nyakɔsɔkɔsɔ atŃ siwo me ɔleme le.</p> <p>Na woagblɔ ale si ɔleme la dzɔe.</p>
<p>NUSƆSRŃ 2:</p> <p>XAXAGBEDIƆIWO ƉƆƉƆ</p>	<p>1.2.1 aɔɔ xaxagbedjɔ siwo le Euegbe me la.</p>	<p>Nu siwo míekpɔna le xaxagbedjɔwo ɔɔɔ me</p> <p>a) Zinyenye</p> <p>b) Dzɔtsofe</p> <p>c) Dodonɔnɔme</p>	<p>Nufiala nato ɔɔɔfia me akpe ɔɔ nusrŃlawo ɲu woade dzesi gbedjɔwɔnu siwo wozâna le xaxagbedjɔwo ɔɔɔ me.</p> <p>kpɔ: /b/ i. nyezi ii. nuyieve iii. wowo/doula</p> <p>Nuyieve wowo xaxagbedjɔwo nyezi</p> <p>Nufiala nakpe ɔɔ nusrŃlawo ɲu woade vovototo dodonɔnɔme kple zinyenye/zimanyemanye dome.</p>	<p>NusrŃlawo nazâ mɔnu etŃ siwo nu woɔɔa xaxagbedjɔwo le le gbedjɔwo siawo ɔɔɔ me: /b/, /d/, /f/, /z/, /h/.</p>

FE EVELIA (SHS 2)

AKPA GBĀTĔ GBEĐIDI ņUTI NUNYA

NUSĔSRĔ	TAĐODZINU TĔXEWŌ	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSĔSRĔ WĔNAWO	DĔDEASI
<p>NUSĔSRĔ 3 ABLĔDEGBEĐIDIWO:</p> <p>1.NumetwŌ</p> <p>2.ņwtimetwŌ</p> <p>3.ZuņwtimetwŌ</p>	<p>NusrŌla ate ņu:</p> <p>1.3.1 agblŌ ale si wowŋa numebłđegbedđiwoe.</p> <p>1.3.2. agblŌ ale si wowŋa ņwtimebłđegbedđiwoe..</p> <p>1.3.3.agblŌ ale si numebłđegbedđiwo zua ņwtimebłđegbedđiwoe.la.</p>	<p>Gbedđiwŋya la toa nu me ko elabena akplaati la xea ņwtimemŌ la. Kpđ. /a,i,e,ε/</p> <p>Gbedđiwŋya la fe akpa gĀtŌ toa ņwtimemŌ hedona . Akplaati la đđđna hede a numemŌ la xe ge. Kpđ. /ũ,â,ē,ō/</p> <p>Gbedđiwo dea ha le nufo me. Ne numebłđegbedđi ađe kplŌ ņwtimexaxagbedđi ađe đŌ la numebłđegbedđi la trŋna zua ņwtimebłđegbedđi.</p>	<p>Na nusrŌlawŌ nawŌ numebłđegbedđiwo. Mide dzesi akplaatia fe nŋfe.</p> <p>Dzro ņwtimebłđegbedđiwo wŋwŌ me kple nusrŌlawŌ. Na nusrŌlawŌ nawŌ kpŋđeņu geđe. MiđŌ ņku edzi be woxŋa ņwtimegbedzesi YesiaYi ne wole wŋņłŋm đđ la. Kpđ. /ũ,â,ē,ō/</p> <p>Dzro ņwtimexaxagbedđiwo me kple nusrŌlawŌ. Đe eme na nusrŌlawŌ be ne numebłđegbedđi dze ņwtimexaxagbedđi yome la, numebłđegbedđi la trŋna zua ņwtimebłđegbedđi. Kpđ./m/ + /a/ = [mâ] /n/ + /e/ = [nê].</p>	<p>KplŌ nusrŌlawŌ to numebłđegbedđiwo wŋwŌ me nyuie.</p> <p>Yŋ ņwtimebłđegbedđi ađewŌ eye nana nusrŌlawŌ nanłŌ wo đe kpea dzi</p> <p>Ma nusrŌlawŌ đe hatsotsowo me. Na woafŌ gbedđi ađewŌ nu fu ahayo wofe nyawŌ. Kpđ./m/, /a/, /n/, /u/,/ŋ/, /e/.</p>

NUSᑖSRᑖ	TAᑖᑖODZINU TᑖXᑖWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSᑖSRᑖ WᑖNAWO	ᑖᑖDEASI
<p>NUSᑖSRᑖ 4</p> <p>NUKᑖKᑖ</p>	<p>Nusrᑖla ate ᑖu :</p> <p>1.4.1 agblo nusi nukᑖkᑖ nye la, ahade dzesi nukᑖkᑖwo le Eᑖᑖegbenyawo me.</p> <p>1.4.2.ade dzesi nukᑖkᑖ fe tutuᑖᑖo le gbea me.</p>			

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXƐWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 5: ĐIĐITSIĂ</p>	<p>NusrŃla la ate ɣu:</p> <p>1.5.1 agblŃ nu si d̄id̄itsiĂ nye la</p> <p>1.5.2 ade dzesi d̄id̄itsiĂ fe ha siwo le Euegbe me la</p> <p>1.5.3 aɣlŃ wafe siwo le d̄id̄itsiĂ si la dometŃ eve alo etŃ d̄j.</p>	<p>Đid̄itsiĂ nye gbedɔɔ si nŃa nyawo, nyakŃsŃkŃsŃowo kple nyagbewo ɣu le wo gbɔgblo me.</p> <p>Đid̄itsiĂ fe hawo i) GbekŃkŃ ii) Evedomesi iii) GbebŃbŃ</p> <p>Đid̄itsiĂ fe Wafe i) Edea vovototo gbetagbewo dome. ii) Vovototo si le nya siwo nye ɣŃɣlŃ d̄eka la fe gŃmesese me dzena nyuie. iii) GberɣutisedŃ si wŃm nya aɔe le la dzena.</p>	<p>Nufiala naɣlŃ nya vovovo siwo xŃ d̄id̄itsiĂ vovovowo eye wŃakpe d̄e nusrŃlawo ɣu woade dzesi vovototo siwo le gbedɔɔawo me la. Kpɔ. tŃ = nusenu si le ta ɣu to = nu si me wotoa fufu,de kpbbwo le tŃ = lĂ aɔe si le gbe me la.</p> <p>Nufiala nazĂ efe gbedɔɔ akpe d̄e nusrŃlawo ɣu woade vovototo gbedɔɔawo me: kpɔ. GbekŃkŃ (/) Evedomesi (-) GbebŃbŃ (\)</p> <p>To nyamedzodzro me la, nufiala nakpe d̄e nusrŃlawo ɣu woade dzesi d̄id̄itsiĂ fe wafe.</p>	<p>NusrŃlawo nayo nya vovovo siwo ɣu gbedɔɔ vovovowo le la.</p> <p>Nufiala naɣlŃ nya enyi be nusrŃlawo naɣlŃ kple gbedɔdzesiawo.</p> <p>NusrŃlawo nagblŃ d̄id̄itsiĂ fe wafe kple nyawo fe kpɔdeɣuwo.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL - YEAR 2

AKPA 2:

GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENONON (NUSOSRO TONEXE) SILABOSI NYANLONDIGOMESESE

Taɔdzinu Gbadza: Nusro la:

- i) anya aɔaɔ bubuwo kpe esiwo wonya le nyadunlon digomesese me la.
- ii) anya aɔaɔ bubuwo ha le gbegomedede me.

NUSOSRO	TAODZINU TONEXO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSOSRO WONAWO	NUSOSRO DODO KPO/DONDEASI
<p>NUSOSRO 1:</p> <p>NUXELÉ TSITSOTSITO/TONEXE</p>	<p>Nusro la ate nu:</p> <p>2.1.1 axlé agbalé alo nunonlo aɔe le edokui si</p>	<p>Nunonlo alo agbalé aɔe xelé.</p>	<p>Nufiala nakpe ɔe nusrolawo nu woza agbalé aɔe fe tanya, tatawo, nyatiwo ahagblo nu si nu woku ɔo la.</p> <p>Dzro nyawo, adaganawo, nyakosokosowo kple gbedanawo me kple nusrolawo. Xlé nua woase ne ehi. Woaxlé le ɔoɔezizi me.</p>	<p>Nusrolawo aɔo biabiawo nu ku ɔe nunonloa nu.</p>
<p>NUSOSRO 2:</p> <p>GBADZAA</p>	<p>2.1.2 azá nuxléɔa siwo wonya la leagbaléxelé agbaléxé kple nyadzodzogbaléwo xelé me</p>	<p>Agbalé si dze le yeyi aɔe me la tiatia le agbaléxé.</p>	<p>Nufiala nada nusrolawo ɔe mo siwo woato atia agbaléwo le agbaléxé kple ale si woaxlé woe dzi. Wofia ale si woaxlé nyadzodzogbaléwo ha wo.</p>	<p>Nusrolawo nanlo nutsotsowo tso agbalé kple nyadzodzogbalé siwo woxlé la nu</p>
<p>NUSOSRO 3:</p> <p>NYATINYAGBE LA KPLE NYAGBE SIWO DO ALJE LA</p>	<p>2.3.1 ade dzesi nyatinyagbe si le nyabowo me la.</p> <p>2.3.2 ade dzesi nyagbe siwo do alo nyatinyagbe le nyabowo me la</p>	<p>Nyatinyagbe kple efe nyagbe siwo do alje la.</p>	<p>Ŋlo nya aɔe ɔe kpea dzi. Nusrolawo nagblo nya aɔe alo anje ade nufiala fe nya la dzi alo made edzi o. Ne ewo esiawo fomevi eto alo ene vo la, ɔe nu si nyatinyagbe kple efe alodonyagbewo nye la me na nusrolawo.</p>	<p>Nusrolawo nade dzesi nyatinyagbe le nunonlo aɔe fe nyabo aɔe me alo le nunonlo aɔe me.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆĐEASI
<p>NUSƆSRŃ 4:</p> <p>GBEGƆMEĐEĐE:</p>	<p>NusrŃla la ate ɲu:</p> <p>2.4.1 ate ɲu ađe nu si gbegƆmeđeđe nye me nyuie ahaxƆ gbegƆmeđeđeɲu ađe wo na nyagbe kpokploewo (ɲufa đekenyagbewo) kple nyabowo gƆmeđeđe.</p>	<p>MƆnu si wotona trƆa gbedeasi si le gbetutƆmenyawo me đe gbe si gblƆm wole na ame la me.</p> <p>GbetutƆ/Gbe si me nya la le.</p> <p>Gbe si nyasela(wo) se si me wole gbedeasi la đem đo.</p> <p>Nunya tso gbegbƆgbƆ eweawo fe nyawo tutuđo kpe gƆmesese ɲuti.</p> <p>GbegbƆgbƆ eweawo fe degbenƆnƆ ɲuti nunya</p> <p>Edze be gbegƆmeđeđe naku đe nya siwo gblƆm wole la fe gƆmesese ɲu (gƆmesese na nya la/gbe la hafi ađe agblƆ).</p>	<p>i) Kpe đe nusrŃlawo ɲu woađe ɲkƆnya, ɲkƆnyađƆnya, đƆwƆnyađƆnya, đƆwƆnya ađe wo, kpbbwo gƆme tso ɲɲlisigbe me yi Euegbe me</p> <p>ii) KplƆ nusrŃlawo to dƆdeasi geđe mee ts nyawo nyakƆsƆkƆsƆwo, nyagbewo kple nyabowo gƆmeđeđeme</p>	<p>NusrŃlawo nađe nyagbewo kple nyabowo gƆme tso ɲɲlisigbe me yi Euegbe me kple tso Euegbe me yi ɲɲlisigbe mee.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL - YEAR 3

AKPA 3: GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENONON (NUSOSRO TONEXE) SILABOSI NUHONON

Taɔɔdzinu Gbadza: Nusro la:
i) anya nu bubuwo le gbenutise (grama) me.
ii) anya aɔanɔ dengowo le nyadu vovovoawo tsotso me

NUSOSRO	TAODZINU TONEXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSOSRO WONAWO	NUSOSRO DODO KPO/DODEASI
NUSOSRO 1: DONONYA HIAFIDOLA KPLE MAHIAFIDOLAWO	Nusro la ate nu:			
	3.1.1 ade vovototo dononya hiafidola kple mahiafidolawo dome	Dononya hiafidola kple Dononya mahiafidola. <u>Hiafidola</u> <u>Mahiafidola</u> Kpo ku du si nlo be da va dzo	Nufiala ato biabiawo me axo nuɔɔɔ aɔewo tso nusrolawo gbo ahaɔle ɔe kpea dzi. Kpɔ. i) Nu kae neɔu etso fie? ii) Yekayie nemlo anyi etso? iii) Ame kae nedo goe esi negbona suku? Kpbb.	Nusrolawo nawo nyagbe atɔ atɔ kple dononya hiafidolawo kple mahiafidolawo.
NUSOSRO 2: NUWONAWO	3.1.2 azɔ dononya hiafidolawo kple mahiafidolawo le nufo kple nuhonon me	Dononya hiafidolawo xɔa nkonnya si kpɛna ɔe wo nu wo gomese dea blibo ke mahiafidolawo mexone o.	Nufiala nadzro nuɔɔɔawo me hena vovototo dede dononya ha eveawo dome.	
	3.2.1 ade dzeɔ ale si dononyawo ɔea nuwonyawo fianae la ahazɔ wo nyuie.	Nuwonyawo: Tsɔ/Fifi, Ngogbe, ɔaa. - Nuwononome siwo zɔna kple wo-dziyi le tsɔ/fifi/ngogbe me.	Nufiala nanlo nyagbe eve eve ale be nuwonyi vovovo eve nadze le wo me. Kpɔ. Miesro nu etso (Tsɔ Nuwonyi). Miasro nu etso. (Ngogbe Nuwonyi)	Nusrolawo nanlo nyagbe eve eve kple dononya siwo nufiala ana wo la be woaɔe nuwonyi vovovowo ɔe go.

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WŃNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 5: DƆWŃNYAĐŃNYA NYAKƆSƆKƆSƆ</p> <p>NUSƆSRŃ 6: ŃKŃNYAĐŃNYAWO</p>	<p>NusrŃla la ate ɲu: 3.5.1 ađo dŃwŃnyadŃnya nyakƆsƆkƆsƆ ađe.</p> <p>3.5.2. ade dzesi nyakƆsƆkƆsƆ bubu siwo hâ ate ɲu awo do abe dŃwŃnyadŃnyakƆsƆkƆsƆwo ene.</p> <p>3.5.3. ade dzesi dŃwŃnyadŃnyakƆsƆkƆsƆwo ahazâ wo nyuie.</p> <p>3.6.1 agblo gomesese si le ɲkŃnyadŃnyawo si la ku đe wo ɲafe ɲu.</p> <p>3.6.2 ade dzesi ɲkŃnyadŃnya fe hawo</p> <p>3.6.3 azâ ɲkŃnyadŃnya fe haawo đe wo tefewo.</p>	<p>Nu si dŃwŃnyadŃnya nyakƆsƆkƆsƆ nye.</p> <p>DŃwŃnyadŃnyakƆsƆkƆsƆ fe tutuđo: i) Nya đeka tune do Kpd. nyamaa, vevie, etsƆ, egbe, fifia. Esiawo kuna đe ɲeyiɲi, ɲŃnŃme kple đofe ɲu. ii) Nya eve alo wu nenema tune do. Wodzea gŃme kple nya tŃxe ađe wo: Kpd. tso, na, le, to, kple, đe, wu, abe.</p> <p>Kpd. i) Edzo kple dziku. ii) Wowui đe fififi ta Esiawo đea susu si ta kple tefe/ tadofe fiana, kpbb.</p> <p>Nu si ɲkŃnyadŃnyawo nye Wofe Wɲfe – Wodɲa ɲkŃnyawo/ɲkŃtefenyawo. Tefe si wonɲna na ɲkŃnya siwo đŃm wole.</p> <p>ŃkŃnyadŃnya fe hawo: NŃnŃmefiatŃwo XexlŃmefiatŃwo, AsitŃnudzitŃwo, GbŃsŃsŃfiatŃwo kple KpedŃnyadzitŃwo.</p>	<p>Nufiala nanɲo nyagbe fe kpɲdeɲu ađe wo đe kpea dzi ahabia tso nusrŃlawo si be woade dzesi dŃwŃnyadŃnyakƆsƆkƆsƆwo ahadzro wofe tutuđo, wɲfe kple ɲafe me.</p> <p>Nufiala nazâ ɲkŃnyakƆsƆkƆsƆwo akpe đe nusrŃlawo ɲu woade dzesi ɲkŃnyadŃnyawo, wo ɲafe kple wofe w`ɲfe le nyagbewo me.</p> <p>Kpd. i) Ame ɲkuta wŃnye. (Ele 'Ame' đŃm). ii) Mo didi megbŃa du ɲu o. (Ele 'mŃ' đŃm).</p>	<p>NusrŃlawo nawo dŃwŃnyadŃnyakƆsƆkƆsƆ ade siwo woazâ kple dŃwŃnyakƆsƆkƆsƆ siwo wowo le NusƆsrŃ 4 me.</p> <p>NusrŃlawo nawo nyagbe siwo me ɲkŃnyadŃnyawo le la.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL - YEAR 2

AKPA 4:

GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENONON (NUSOSRO TONXE) SILABOSI NYADUWO/KONUWO KPLE NUDOANYIWO

Taɔɔdzinu Gbadza: Nusrola la:

- i) ase dekonu kple gbezazâ wɔna siwo le wo de la gɔme ahade asixoxo wo nu.
- ii) atu agbalê me dzodzro fe aɔɔɔnuwo ɔo eye wòanya agbalê siwo wotia na wo la.

NUSOSRO	TAɔɔDZINU TONXEWON	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSOSRO WONAWON	NUSOSRO DODO KPO/DONDEASI
NUSOSRO 1: AVIHEWON	Nusrola la ate nu: 4.1.1 aɔe avihewon fe nonome kple tutuɔo si le wo si la me 4.1.2 agblo avihewon fe vevinyenye na dukɔa	Nyati siwo me woadzro: i) Gbezazâ/Gbeɔɔɔnuwo – Kpɔ. Lododo, gbugbɔgblo, kpbb. ii) Gbɔɔemefewon na ha la: Edzila fe zozo; Ha la fe dɔwɔwɔ ɔe eselawo dzi. Avihewon fe Vevinyenye: i) Woade bubu ameyinugbea nu. ii) Wotua wo dzilawon fe hadzidɔɔnuwo ɔo. iii) Etua dekonu ɔo. iv) Amewon kpɔa monu kaa mo na nu vɔɔi wolawo. v) Enyea hehexoyi na ɔeviwo. vi) Ehea seselelame si hiâ la dea konyifalawon me.	Nufiala nakpe ɔe nusrolawon nu woadzro susu siwo ta amewon kpaa avihewon hedzia wo ɔo la me. Nufiala nakpe ɔe nusrolawon nu woadzro nya siwo tu avihewon aɔe ɔo la me (Woate nu akpe ame aɔe wòava fia avihewon). Nufiala nakplo nusrolawon to avihewon fe vevinyenye me.	Nusrolawon nanlo avihewon si fe didime nanɔ abe fli enyi ene. Nusrolawon nagblo wofe susuwo le avihewon fe wofe nu.

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 2:</p> <p>ADZOWO KPLE ALOBALOWO</p>	<p>NusrŃla la ate ɲu:</p> <p>4.2.1 agblɔ vovototo siwo le adzowo kple alobalowo dome</p> <p>4.2.2. agblɔ adzowo kple alobalowo fe nuvânyenye</p>	<p>Adzowo: Wonye nufo me fefe siwo fe tađodzinue nye ame fe susu fe ɔaɔa dodo kpɔ. Ðeviwoe toa adzowo zi geɖe. Ɔɔɔɔɔwo tea ɲu nɔa etefe alo menɔa etefe.</p> <p>Alobalowo: Nufo me fefe siwo fe ɲuɔɔɔwo ɲu wokena ɔo to tamebubu deto me.</p> <p>Wofe Tutuɔo:</p> <p>i) Nuuuuu ii) Nya la ɲuto iii) Biabia</p>	<p>Nufiala nakpe ɔe nusrŃlawo ɲu woade vovototo adzowo kple alobalowo dome.</p> <p>Nufiala nato adzo aɔewo be nusrŃlawo naɔe wo gome.</p> <p>Alobalowo hâ nenema.</p> <p>Nufiala nana nusrŃlawo nagblɔ vovototo siwo le Adzo kple Alobalowo dome.</p>	<p>NusrŃlawo nauli ho le adzo/alobalo toto me le nufiala fe kpɔkpɔ te.</p>
<p>NUSƆSRŃ 3:</p> <p>XOTUTUWO</p>	<p>4.3.1 ade dzesi xotutu aɔewo ahagblɔ wofe nuvânyenye.</p>	<p>Xotutuwo: Ɔɲutinya siwo fo nu tso ameha aɔe fe dzotsofe kple nu siwo dzɔ ɔe wo dzi kpɔ la ɲu. Xotutu fe Nuvânyenye. Nu siwo tua xo. Kpɔ. Hadzidzi, Glikpowo, Atiwo, Ɔkɔwo, kpbb.</p> <p>Xotutu fe hawo.</p>	<p>Nufiala kple nusrŃlawo nadzro adzo kple alobalo fe tutuɔo me. Nufiala nagblɔ kpɔɔɔɔɔ aɔe ahana nusrŃlawo nagblɔ esiwo wonya la. Kpɔ. Eueawo fe uuuu le Ɔɔtsiê.</p> <p>Numedzodzro tso xotutu la ɲu abe numenyadu ene.</p>	<p>Nufiala nabia tso nusrŃlawo si be woaku nu gome tso gbegblɔha siwo me wotso la fe dzotsofe ɲu.</p>
<p>NUSƆSRŃ 4:</p> <p>HADZIDZIWO (VINUBLEHA, DƆWƆHA, KAL"HA)</p>	<p>4.4.1 afo nu tso hadzidziawo ɲu ahagblɔ wofe vevinyenye na dukɔa</p>	<p><u>Hadzidziwo:</u></p> <p>i) <u>Vinublehawo:</u> Ha siwo wodzina na vidziwo be woakpɔ dzidzɔ alo adɔ alɔ.</p>	<p>Nufiala nakpe ɔe nusrŃlawo ɲu woade dzesi xotutu fe nuvânyenye ahaɲɔ wo. Nufiala nana haawo fe kpɔɔɔɔɔ aɔewo eye nusrŃlawo hâ nana wo tɔwo.</p>	<p>NusrŃlawo naɲɔ ha siawo fe kpɔɔɔɔɔ.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WŃNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 4: (DZIYIYI)</p> <p>HADZIDZIWO (VINUBLEHA, DƆWƆHA, KALŃHA)</p>	<p>NusrŃla la ate ŋu:</p>	<p>ii) <u>DƆwƆhawo</u>: Ha siwo wodzina ne wole dƆ ađe wŃm. (Agbleha, tƆfodeha)</p> <p>iii) <u>Kalēhawo</u>: Ha siwo wodzina le auagbedzi alo le nyavŃdzogbe.</p> <p><u>Wofe Vevinyenye</u></p> <p>a) <u>Vinubleha</u> i) VidzŃ la dzudzƆa avifafa ii) VidzŃ la dƆa alŃ. iii) Dzila kpƆa vovo wƆa efe dƆ. Kpbb</p> <p>b) <u>DƆwƆha</u> i) Edea dzo lāme na dƆwƆla la. ii) DƆwƆna zƆna dę dƆdƆ nu iii) DƆwƆla la ŋlƆa dędƆiteamerŋu be. Kpbb.</p> <p>d) <u>Kalēha</u> i) Edea adā ta me na auawŃlawo. ii) Elēa auawŃlawo foa fui. iii) WođƆa ŋku nudzƆdzƆ ađe wo dzi na ame. Kp.bb.</p>	<p>Nufiala natia dęwo hena numedzodzro le klase la - haawo fe nyatiwo, gbedarŋuwo, seselelāmewo, tutuđo, kpbb</p>	<p>NusrŃlawo narŋlƆ ha siawo fe kpƆdęŋuwo.</p>
<p>NUSƆSRŃ 5:</p> <p>NUTSITSRIWO KPLE ATAMWO</p>	<p>4.5.1 agblƆ nu si nutsitsriwo nye ahade dzesi dęwo</p>	<p>Nutsitsriwo: Nane siwo wƆwƆ gbo mŃagbe nu le dę subƆsubƆ alo susu bubu ađe ta.</p>	<p>Nufiala nana nusrŃlawo nade dzesi nutsitsri ađe wo ahama wo dę wofe hawo me.</p>	<p>NusrŃlawo narŋlƆ nufo me nutsitsri ene ađe wo.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KƆƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 5: (DZIYIYI) NUTSITSRIWO KPLE ATAMWO</p>	<p>NusrŃla la ate ɲu:</p> <p>4.5.2 agblŃ susu etŃ siwo ta wŃhiã be mialé nutsitsriwo me ɔe asi alo</p>	<p><u>Hawo:</u> i) Nufo me tŃwo Kpɔ. - ame srŃ fe amama me dzudzu. - Đevi nadzu dzilaa be adzeto. - Ame aɔe fe ɲkŃ yŃyŃ le zãtsife. Kpbb. ii) Esiwo meto nufo me o: Kpɔ. - Aɔidede nuɔɔɔ me na ame. - Ame srŃ fe mlekpui kple nuɔazewo gbagbã. - DŃdŃ kple nyŃnu le gbe/asiɔoanyiyi me - Ame dzila/vi gbŃdŃdŃ. Kp.bb. <u>Wofe Vevinyenye:</u> i) Agbe nyui nŃnŃ mŃnu ii) Lãmesē ta iii) Mía nŃfewo nanŃ dedie ta kpbb.</p>	<p>Nufiala nadzro nutsitsriwo fe dzŃtsofe me kple nusrŃlawo.</p> <p>Nufiala nabia tso nusrŃlawo si be woagblŃ nutsitsri siwo le wo de la fe ɔewo.</p> <p>Nufiala nakplŃ nusrŃlawo le nutsitsriwo me dzodzro me ku ɔe esiwo wŃwŃ ɲu senyinyi ame le alo mele o.</p> <p>Nufiala natia esiwo ku ɔe egbe fe nudzŃdzŃwo ɲu. Ate ɲu akpe ame aɔe wŃava fo nu le nutsitsriwo ɲu.</p>	<p>NusrŃlawo nanɔ nutsitsri siwo menye nufo me tŃwo o la dometo ene aɔewo.</p> <p>NusrŃlawo nauli nya le nutsitsriwo ɲu: 'Nutsitsriwo megale vevie le egbe me o' alo woanɔ nu tso enu.</p>

NUSƆSRƆ	TAƉODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 5: (DZIYIYI)</p> <p>ATAMWO</p>	<p>NusrƆla la ate ɲu:</p> <p>4.5.3 ade dzesi atam aɖewo ahafo nu tso wo ɲu</p> <p>4.5.4 ade dzesi senyinyi ame siwo ku ɖe atamwo ɲu la ahadzro wo me</p>	<p>- Atam: Nya aɖe si wotsɔna ɖea adzɔgbe na mawu aɖe, nudzɔdzo aɖe, zikpui aɖe be yeke te nu nɛ.</p> <p>Kpɖ. Anɔawo fe Datsutagba, Howusu fe Fiẽ, Kɔdzo Dei fe Agbleneagbe, Adza Tekpo fe Ɔɔabi, kp. bb.</p> <p>- Se siwo ku ɖe atamwo ɲu . - Atamwo fe vevinyenye na dukɔa</p>	<p>Nufiala nabia tso nusrƆlawo si be woana atamwo fe kpɔɖeɲu aɖewo, eye woadzro wo me.</p> <p>Nufiala nadzro se siwo wonyia ame ku ɖe atamwo ɲu la me kple nusrƆlawo.</p>	<p>NusrƆlawo naɲlo atam eve ku ɖe mawu, zikpui alo nudzɔdzo aɖe ɲu.</p> <p>NusrƆlawo naɲlo se siwo le atamwo ɲu la dometo eve.</p>
<p>NUSƆSRƆ 6:</p> <p>DEKƆNUNYADƆDRƆM ƆNUWO</p>	<p>4.6.1 ade dzesi masɔmasɔwo kple wofe hawo</p> <p>4.6.2 ade dzesi mɔ siwo nu wotona lɛa avu la/hea fafa vɛ la.</p> <p>4.6.3 agblɔ viɖe etɔ na dekonunyadɔdrɔ mɔnu</p>	<p>Masɔmasɔwo</p> <p>- Le afe me - Le du me - Le dukɔa me - Le duwo dome - Ame aɖe kple dua dome - Ame aɖe kple dukɔa dome</p> <p>Dekonunyadɔdrɔ mɔnuwo – Ehea fafa kple ame nɔewo gɔmesese vɛ wu, fenyinyi mele eme so gbɔ o;</p> <p>Nufiafia kple nusɔsrɔ tso avulɛmɔnuwo ɲu nɔa anyi, kpbb.</p>	<p>Nufiala kple nusrƆlawo nadzro atam siwo wokpo la fe vevinyenye me. Nufiala nakpe ɖe nusrƆlawo ɲu woade dzesi masɔmasɔ siwo doa mo ɖa le ɖofe siwo miɛde dzesii va yi la. Kpɖ. anyigbanyawo, srɔgbegbenyawo, fianyawo, hlɔdonyawo, kpbb.</p> <p>Nufiala kple nusrƆlawo nadzro mɔ siwo nu wolɛa avu toe le ɖofe siwo miɛkpo va yi me la me.</p> <p>Woadzro ɲusɛ kple gbɔdzɔgbɔdzɔ siwo le dekonunyadɔdrɔ ɲu la me.</p>	<p>NusrƆlawo naɲlo masɔmasɔ eve aɖe siwo doa mo ɖa le: fomewo me, duwo me kple ame siwo dome wodzɔna le la.</p> <p>NusrƆlawo nagblɔ ale si woalɛ avu le ɖofe aɖe la.</p> <p>- NusrƆlawo nauli nya sia: 'Kakaɖedzi le dekonunyadɔdrɔ mɔnu ɲu wu dziɖuɖu tɔwo.'</p>

NUSŪSRŌ	TAĐODZINU TŪXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSŪSRŌ WŪNAWO	NUSŪSRŌ DODO KŪ/DŪDEASI
<p>NUSŪSRŌ 7:</p> <p>ŪSĒKPŪKPŪ HENA AME NU NŪNŪ</p>	<p>NusrŌla la ate ŋu:</p> <p>4.7.1 agblo nu si ŋusē nye kple ðofe siwo ŋusē fe ame si susu le</p> <p>4.7.2 aŋlo ame siwo si dziɖunusē le la fe dodeasi etŌ teti.</p> <p>4.7.3 aŋlo susu atŌ siwo ta wŌle be woabu ame siwo si me ŋusē le la</p>	<p>Ūsē - ame si te amewo bŏbŏa wo ðokuiwo ðo hena zazâ be wŏahe tofefafa kple ŋgŏyi yi vɛ.</p> <p>Đofe le Ūsēkpŏkpŏ me:</p> <p>i) afe me ii) suku iii) du me iv) dŏwŏfe v) dukŏa me</p> <p>Ame siwo si ŋusē su la fe dodeasiwo:</p> <p>i) Woakpŏ egbŏ be amewo wŏ ðe sewo dzi ii) Kpŏa ŋusē ðe wŏnawo dzi be tofefafa kple ŋgŏyi yi nava.</p> <p>i) Eɖea mŏ na tofefafa. ii) Bubu nŏa ame si dzi woɖu kple dziɖula dome. iii) Enana be ame nŏa dedie iv) Ewŏnɛ be ame sia ame wŏa efe wŏfe v) Nunŏameasi siwo li la zazâ nŏa ðoɖo nu be ame sia ame nakpŏ gome. vi) Dziɖula la kpŏa kakaɖedzi wŏa dŏ.</p>	<p>Nufiala nato biabiawo me ana nusrŌlawo naɖe susu agblo tso nu si ŋusēkpŏkpŏ nye la ŋu. Kpɖ.</p> <p>Ame kae kpŏ ŋusē ðe wŏnawo dzi le</p> <p>i) afe me? ii) suku? iii) dua me ? iv) dŏwŏfe ? v) dukŏa me ?</p> <p>Nufiala kple nusrŌlawo nadzro ame siwo si ŋusē su na amedziɖuɖu la fe dodeasiwo me.</p> <p>Nufiala ato numedzodzro me akpe ðe nusrŌlawo ŋu woagblo nu si ta wŏhiâ be woabu nunŏlawo la</p>	<p>NusrŌlawo nagblo susu siwo tae dzilawo kpŏ ŋusē ðe wŏnawo dzi le afe me ðo.</p> <p>NusrŌlawo nagblo nu si tae wŏnye sukutatŏe ɖua suku dzi ðo.</p> <p>NusrŌlawo naŋlo ame siawo fe dodeasi atŌ atŌ:</p> <p>i) Sukuviwo fe Nunŏla ii) Sukutato iii) Sewŏtakpekpepenola (MP), Disi, Kpbb.</p> <p>NusrŌlawo naŋlo susu atŌ siwo ta wŏhiâ be woawŏ ðe sukusewo dzi la</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 8:</p> <p>NYAGBƆGBLƆ MƆNUWO</p>	<p>NusrŃla la ate ŋu:</p> <p>4.8.1 ade dzeŋi ahađe mƆnu bubu siwo dzi wogbla nya toe la tso wu nufo me.</p> <p>4.8.2 ađe nyagblomƆnu siwo meto nufo me o la fia ahađe wo gome</p> <p>4.8.3 agblo kpėgbewo kple uugbewo fe wafe</p>	<p>Ŋutilazazã, dzeŋiwo kple dzesidenuwo.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kpėgbewo - Uugbewo <p>Kpɔ. TalolŃ, asiuuu, moyoyɔ, atukpa tsotsɔ ku ati, nyagãdzisasa ađe ŋuti, kpbb.</p> <p>Kpėgbewo/Uugbewo.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Woyɔa amewo foa fui - Wonana amewo na ŋudzo - Wokafua ame. 	<p>Nufiala nakpe ađe nusrŃlawo ŋu woade dzeŋi nyagblomƆnu bubu siwo meto nufo me o.</p> <p>Nufiala kple nusrŃlawo ađe nyagblomƆnu siwo meto nufo me o la ađe go eye nusrŃlawo ađe wo gome.</p>	<p>NusrŃlawo naŋlo dzeŋi kple dzesidenu ene ene le Euegbe me ahagblo gomeađe si le wo si la.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL - YEAR 3

AKPA 2: GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENONŊ (NUSŊSRŊ TŊXE) SILABŊSI NYAŊLŊDIGŊMESESE

Taɔɔdzinu Gbadza: NusrŊla la:

- i) atu nuxlɛɔaŋu siwo wŊnya la ɔe dzi.
- ii) anya aɔaŋu bubuwo kpe nyaɔiawo le nyatoto ɔe me ŋɔŋlo me.
- iii) atu gbegɔmedeɔe fe aɔaŋu siwo wŊnya la ɔe dzi.

NUSŊSRŊ	TADODZINU TŊXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSŊSRŊ WŊNAWO	NUSŊSRŊ DODO KPO/DŊDEASI
NUSŊSRŊ 1:	NusrŊla la ate ŋu:			
a) NUXEYL" TSŊTSŊE WŊWŊ (NUWO ME TOTO)	2.1.1 axlɛ nuŋɔŋlo bubuwo hena nuxexlɛ tsŊtsŊe WŊwŊ	Nyaŋlɔɔɔ alo agbalɛ aɔe xexlɛ	Nufiala nakpe ɔe nusrŊlawo ŋu woaxlɛ nyabo gbŋto kple fli gbŋto veawo na nyabo siwo kplɔe ɔo la ahanya nu si adzo le ŋgɔgbea.	NusrŊlawo axlɛ nyadu siwo womekpo kpo o la ahaɔo biabiawo ŋu.
b) NUXEYL" DZRADZRADZRA (NUWO ME TOTO)	2.1.2 axlɛ nuŋɔŋlo bubuwo hena nuxexlɛ dzradzradzra wŊwŊ	Nyaŋlɔɔɔ alo agbalɛ aɔe xexlɛ	Nufiala nana nusrŊlawo naxlɛ nyaduwo wu nu agaxlɛ wo memie.	
NUSŊSRŊ 2:				
NYATOTO ɔE ME	2.2.1 azŋ aɔaŋu siwo hiŋ la ato nuŋɔŋlo aɔe ɔe me 2.2.2 awo dɔdeasi bubuwo ku ɔe nyatoto ɔe me ŋu	Nyatinyagbewo kple nyagbe siwo do alo wo la kple wofe wofe vovovoawo	Nufiala nakpe ɔe nusrŊlawo ŋu woade dzesi nyatinyagbewo le nyadu siwo fe gɔmesese sesɛ vie la me. Awɔe to numedzodzro me.	

NUSŌSRŌ	TAĐODZINU TŌXĒWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSŌSRŌ WŌNAWO	NUSŌSRŌ DODO KPŌ/DŌDEASI
<p>NUSŌSRŌ 2: NYATOTO ĐE ME</p>	<p>NusrŌla la ate ŋu:</p>		<p>Nufiala nato biabiawo me akpe ɔe nusrŌlawo ŋu woade dzesi nyagbe siwo de kpo megbe na nyatinyagbe la ahagblŌ woƒe dŌ.</p> <p>Nufiala nakpe ɔe nusrŌlawo ŋu woazâ tutuɔo vovovowo agblŌ susu ɔeka.</p>	<p>NusrŌlawo nato nyadu aɔewo ɔe me.</p>
<p>NUSŌSRŌ 3: GBEGŌMEĐEĐE (NU ME TOTO)</p>	<p>2.3.1 atu gbegŌmeɔeɔe ƒe aɔaŋu ɔe dzi abe ale si wŌdze le SHS 3 NusŌsrŌ me ene.</p>	<p>To gbegŌmeɔeɔe ƒe aɔaŋuwo me kple nusrŌlawo eye woayi dzi aɔe nunɔɔɔiwo gŌme fũu.</p>	<p>Nufiala nakpe ɔe nusrŌlawo ŋu woayi dzi aɔe nunɔɔɔi siwo wŌana wo la gŌme.</p>	<p>NusrŌlawo naɔe nunɔɔɔi aɔewo gŌme tso Inɔlisigbe me yi Euegbe me.</p>

NUSƆSRƆ	TAƉODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 1:</p> <p>NYAGBEWO KAKA ƉE TUTUƉO NU</p>	<p>NusrƆla la ate ɲu:</p> <p>3.3.1 ade dzesi wɔfe siwo tu nyagbe aƉe Ɖo la.</p> <p>3.3.2 akaka nyagbe Ɖe wɔfe siwo tui Ɖo la nu</p> <p>3.3.3 ade dzesi wɔfe siwo tu nyagbe aƉe Ɖo la.</p>	<p>Wɔfewo le grama me (Le nyagbewo me)</p> <p>Nuwɔfe (N) Dɔwɔfe (D) Fidofo (F) Dɔwɔfedɔfo (Ɖ)</p> <p>Wɔfewo le grama me (Le nyagbewo me) Nuwɔfe (N) Dɔwɔfe (D) Fidofo (F) Dɔwɔfedɔfo (Ɖ)</p>	<p>Nufiala nakpe Ɖe nusrƆlawo ɲu woade dzesi wɔfe siwo le nyagbekɔsɔkɔsɔ aƉe me la kple kpɔɖeɲuwo. Kpɔ.</p> <p>i) Kofi Ɖu ye. (N) (D) (F)</p> <p>2) Kofi wu da la. (N) (D) (F)</p> <p>3) Etsɔ la, mie do (Ɖ) (N) (D)</p> <p>go dukplɔla la. (F₁) (F₂)</p> <p>4. ɲutsuvi si le awu blɔ me la fi (N) (D) nuɲloti la. (F)</p> <p>Nufiala nakpe Ɖe nusrƆlawo ɲu woade dzesi wɔfe siwo le nyagbekɔsɔkɔsɔ aƉe me la kple kpɔɖeɲuwo. Kpɔ.</p>	<p>Nufiala naɲlo nyagbe atɔ be nusrƆlawo nakaka Ɖe wɔfewo nu: NDFƉ.</p> <p>Nufiala naɲlo nyagbe atɔ be nusrƆlawo nakaka Ɖe wɔfewo nu: NDFƉ.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WŃNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 2: DƆWŃNYA TUTU ĐE NU</p>	<p>3.2.1 ađe nu si nye dƆwŃnyawo tutu ɔe nu me.</p> <p>3.2.2 awo nyagbekɔsɔkɔsɔwo kple dƆwŃnya siwo tri ɔe nu la eye wɔate ŋu ade dzesi wo hâ le nyagbekɔsɔkɔsɔ me.</p>	<p>Nu si nye dƆwŃnyawo tutu ɔe nu: DƆwŃnya eve alo wu nenema siwo wozâ tu ɔe nu. Kɔsanya ađeke menɔa wo dome o.</p>	<p>Nufiala nazâ kpɔɔɔɔ ađe wo le kpea dzi akpe ɔe nusrɔlawo ŋu woade dzesi dƆwŃnya siwo tu ɔe nu la.</p> <p>Kpɔ' i) Ama ɔa nu ɔu. ii) Kofi le tsi ɔu nu hemlo anyi.</p>	<p>Nusrɔlawo nanlo nyagbe atɔ siwo me wozâ dƆwŃnya siwo tu ɔe nu le la.</p>

NUSCSRŃ	TAĐODZINU TŃXEWŃ	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSCSRŃ WŃNAWO	NUSCSRŃ DODO KPC/DŃDEASI
<p>NUSCSRŃ 3: NUGBEGBEFIAFIA</p>	<p>NusrŃla la ate Ńu:</p> <p>3.3.1 ade vovototo nyagbe siwo me nugbegbe mele o kple esiwo me wŃle le Euegbe me la dome.</p> <p>3.3.2 ade dzesi nya siwo đea nugbegbe fiana la le Euegbea me</p>	<p>i) Nyagbe siwo me nugbegbe mele o .</p> <p>ii) Nyagbe siwo me nugbegbe le</p> <p>Nugbegbefianyakuiwo - meo - mao - gao</p> <p>Kpd i) Ama <u>me yi</u> o. ii) Kofi <u>me yi</u> o. iii) <u>Gayi</u> o. iv) Đevawo mayi suku o.</p>	<p>Nufiala nanlŃ đawŃnyawo đe đawŃyiwo me vovovo eye wŃakpe đe nusrŃlawo Ńu woanlŃ wo đe nugbegbe me.</p> <p>Kpd. Nufiala ava suku. Nufiala <u>mava</u> suku o.</p> <p>Nufiala nakplŃ nusrŃlawo le dzesidede nugbegbefianyakuiawo me to nyagbe vovovowo wŃwŃ me.</p>	<p>NusrŃlawo natrŃ nyagbewo đe nugbegbe me.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXƐWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 4: NUMEGBE KPLE NYASEGBLƆ</p>	<p>NusrŃla la ate ŋu: 3.3.4 akaka nyagbe ɔe wɔfe siwo tui ɔo la nu</p> <p>3.4.1 agblo vovototo si le numegbe kple nyasegblo dome.</p>	<p>Numegbe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ame aɔe fe nya siwo wògblo tututu la. - Numegbedzesiwo zazâ ade dzesi ame aɔe fe nyawo. <p>Nyasegblo:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ŋkɔtefenɔnya totro. - Numegbedzesi medzena o. 	<p>Kofi ɔu ye. (N) (D) (F)</p> <p>2) Kofi wu da la. (N) (D) (F)</p> <p>3) Etsɔ la, míe do (Đ) (N) (D)</p> <p>go dukplɔla la. (F₁) (4. Ŋutsuvi si le awu blo me la fi (N) (D) nuŋlɔti la. (F)</p> <p>Nufiala nakpe ɔe nusrŃlawo ŋu woawo nyagbe aɔewo na numegbe.</p> <p>Kpɔ. (i) Egblo be, 'Mazɔ mo etsɔ' (ii)Ebe, 'Do le mía wum'</p> <p>Nufiala nana nusrŃlawo natro wo ɔe nyasegblo me. Kpɔ.</p> <p>i)Egblo be yeazɔ mo etsɔ. ii)Ebe do le yewo wum</p>	<p>NusrŃlawo natro nyagbe siwo nufiala ŋlo ɔe numegbe me la ɔe nyasegblo me.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 5:</p> <p>NYADUTSOTSO</p> <p>a) i) Ɔutinya ii) Nuđɔɔ iii) Susuđeđe agblɔ le nane wɔwɔ ɔu iv) Nyaviuli/ Nyahehe</p> <p>b) Nufowo</p>	<p>Nusrɔla la ate ɔu:</p> <p>3.5.1 aɔɔ ɔku aɔaɔu siwo hiã na nyadu siawo tsotso la dzi ahazã wo</p> <p>3.5.2 aɔɔ tutuɔɔ si hiã na nufuɔɔɔ la</p> <p>3.5.3 aɔɔ nufu nyuiwo</p>	<p>i) Ɔutinyaɔɔɔ ii) Nuđɔɔ iii) Susuđeđe agblɔ le nane wɔwɔ ɔu. iv) Nyahehe/Nyaviuli</p> <p>Nu siwo hiã le nufuɔɔɔ me</p> <p>i) Tanya ii) Bubudede nyaselawo ɔu kple wo yɔyɔ iii) Nufu la iv) Nuwuwu</p> <p>Bubudede nyaselawo ɔu: Kpɔ. Zimenɔla, Dukplɔla Bubuto, Ame kpekpewo, Tɔgbuiwo, Mamawo, kpbp.</p> <p>Nya siwo dea tɔtrɔ de nyati bubu gbɔ fia la zazã. Nufoa fe nuwuwu:</p> <p>Kpɔ. Metɔ/Akpe na mi/ Nye gbe dze anyi.</p>	<p>Nuwo me toto. Kpɔ SHS 3 AKPA 3 Nusɔsrɔ 9.</p> <p>Nufiala nabia ne nusrɔlawo dometo aɔewo se/xlɛ nufu aɔe kpɔ eye wɔadze nua fiala gome tso afi ma.</p> <p>Woadzro nu siwo hiã woanya tso nufowo ɔu la me.</p> <p>Nufiala nadzro ɔɔfe siwo le nufu ɔɔɔ me fe vevinyenye me kple nusrɔlawo.</p> <p>Ana tanya aɔe si me wɔadzro kple nusrɔlawo.</p>	<p>Nusrɔlawo naɔɔ nu tso tanya si nufiala ana wo la ɔu.</p> <p>Nusrɔlawo naɔɔ nu tso tanya si nufiala ana wo la ɔu.</p>

NUSƆSRƆ	TAƉODZINU TƆXƐWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KƆƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 5: (DZIYIYI)</p> <p>d) NYAUIULI e) DZEƉOƉONYADU WO</p>	<p>NusrƆla la ate ɲu:</p> <p>3.5.8 aɲlo mƆ siwo dzi woulianya le la</p> <p>3.5.9 aɲlo nyauili fe nyadu aƉe tso Tanya aƉe ɲu</p> <p>3.5.10 ayo se kple ƉoƉo kpakple ƉoƉe siwo le dzeƉoƉo nyaduwo ɲoɲlo me la ahazâ wo nyuie.</p>	<p>v) Tafofo / Nuwuwu vi) Eɲlola fe ɲko si me fomenko ate ɲu ano</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Seselelâme nenɔ evedome si. <p>Nyauili fe Zɔzome Nuuuu/ Bubudede anyinɔfeɛ ɲu kple tomenyati la ƉeƉe afia, akpa si dzi nede, bubudede anyinɔfeɛ ɲu uee kple uee, gbezazâ Ɖe bubutefe, afoklidada susu aƉewo kple nuwunya siwo aƉe akpa si nèle la fia, Metɔ/Akpe.</p> <p>Kpɔ. Zimenɔla, Nyametsolawo, Nɔvinye Nyaulilawo, Anyinɔfeɛ. Tomenyati si ulim miele egbea yi ale:</p> <p>ƉoƉo si nu wɔzɔna Ɖo:</p> <ol style="list-style-type: none"> i) Nufola/DzeƉola la fe ɲko ii) Nya siwo wɔgblo la tututu iii) Nufola bubu fe gege Ɖe eme iv) LiƉoƉo wo nɔewo v) Wɔna siwo azɔ kple nufo/dzeƉoƉo la kple dzeƉolawo fe dodo kple gege Ɖe eme. (Woanɔ kpɔtɔtɔme) 	<p>Nufiala nana nyati aƉe be nusrƆlawo nauli kpɔ. 'Sukuwiwo fofo kple ati le suku le egbe me nye nu madzemadze'.</p> <p>Nufiala nade dzesi nuwɔna/ wɔna aƉe si wɔana nusrƆla eve alo wu nenema nava wo wɔfewo aƉee afia kpɔ. DzeƉoƉo tso nu si woawo ado wofe nusɔsrɔ Ɖe ɲgo ɲu.</p> <p>Klase la nagblo dzeƉolawo fe aƉedzi.</p>	<p>NusrƆlawo naɲlo nyauili fe nyadu aƉe Ɖe tanya si nufiala ana wo la te.</p> <p>NusrƆlawo naɲlo wofe dzeƉoƉo le tanya la ɲu.</p>

NUSƆSRƆ	TAƉODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KPC/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 5:</p> <p>(DZIYIYI)</p> <p>Ɛ)NUŊƆŊLƆ ADE</p> <p>NYADZƆDZƆGBAL”</p> <p>ME</p>	<p>NusrƆla la ate ŋu:</p> <p>3.5.11 agblɔ ɔɔɔ kple ɔɔfe siwo nu nuŋɔŋlɔ ade nyadzɔdzɔgbalɛwo me zɔna ɔɔ</p>	<p>1) Ɖofe siwo le Nuŋɔŋlɔ ade Nyadzɔdzɔgbalɛwo me la me:</p> <p>i) Tanya</p> <p>ii) Nyatia ŋɔŋlɔ</p> <p>iii) Nuwuwu</p> <p>iv) Eŋlɔla ŋko kple adresi (mobail fe nɔmba)</p> <p>2) Ɖoɔowo</p> <p>- Gbe/Nyawo zazâ nenɔ ɔɔɔ Nu ku ɔɔ nyadzɔdzɔgbalɛ si wɔnye la ŋu.</p> <p>- Gbea neɔɔ bubu fia.</p> <p>3) Nyadzɔdzɔgbalɛvovovoawo</p> <p>Kpɔ. Suku magazin, Dukɔa fe nyadzɔdzɔgbalɛwo, kpbb.</p>	<p>Nufiala nana tanya aɔɔ hena eme dzodzro. Wɔakpe ɔɔ nusrɔlawo ŋu woahɛ nyatiwo ɔɔ go ahatɔ asi le wo ŋu ɔɔ nyabowo me le nuŋɔŋlɔa ŋutɔ me.</p> <p>Kpɔ. ‘Nu siwo hea lɔrifokuwɔ vɛ kple wo nu tsitsi.’</p> <p>Nuwuwua nagatɔ asi nyatinyagbe si le nuuuuua me dzi.</p>	<p>Nusrɔlawo nanlɔ nu tso tanya aɔɔ ŋu hena dede nyadzɔdzɔgbalɛ alo magazin aɔɔ me.</p>

SENIOR HIGH SCHOOL – FE ETŌLIA (3)

AKPA 4:

GHANA DEGBEWO KPLE DEGBENŌNŌ (NUSŌSRŌ TŌXE) SILABŌSI NYADUWO/KŌNUWO KPLE NUŌOANYIWO

Taḡodzinu Gbadza: NusrŌla la:

- i) agakpŌ gbezâmonu vovovowo kple egbenudzŌdzŌwo
- ii) atu agbalē tiatiaawo gomesese fe aḡaḡuwo ḡe dzi

NUSŌSRŌ	TAḡODZINU TŌXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSŌSRŌ WŌNAWO	NUSŌSRŌ DODO KPO/DŌDEASI
<p>NUSŌSRŌ 1:</p> <p>LODODOWO</p>	<p>NusrŌla la ate ḡu:</p> <p>4.1.1 agblŌ nu si lododo nye</p> <p>4.1.2 agblŌ lododowo fe NŌnŌme</p> <p>4.1.3 ade dzesi lododowo fe hawo ahadzro wo me</p>	<p>Lododo: NyagbŌgbŌ kpui aḡe si me nyatefe kple nusŌsrŌ le.</p> <p>NŌnŌme:</p> <ul style="list-style-type: none"> i) Lododo nye nyagbŌgbŌ kpui aḡe. ii) Eḡea nyatefe aḡe fiana. iii) NusŌsrŌ aḡe nŌa eme. iv) Gomesese deto aḡe bena ḡe eme. Kpbb. <p>Lododowo mama ḡe hawo me ḡe nyatiwo nu</p>	<p>Nufiala nana lododo kpui aḡe be nusrŌlawo nadzro eme.</p> <p>Kpḡ. Yatsie fiaa xŌnuḡefe ame. Nufiala ate ḡu ana lododo aḡewo be nusrŌlawo nagblŌ ḡesiḡi woate ḡu agblŌ wo la.</p> <p>Nufiala nato nyamedzodzro me akpe ḡe nusrŌlawo ḡu woade dzesi lododowo fe nŌnŌme.</p> <p>Nufiala nana nusrŌlawo nagblŌ lododo geḡewo eye wŌakpe ḡe wo ḡu woama wo ḡe wofe hawo me: Kpḡ. i) ḡokuibŌbŌ ii) ḡukeklē iii) dzigbŌḡi iv) dada, kpbb</p>	<p>NusrŌlawo naḡlŌ lododo eve ahagblŌ ḡesiḡi wodoa wo la.</p> <p>NusrŌlawo naḡlŌ lododo eve ahaḡlŌ nusŌsrŌ siwo le wo me la.</p> <p>NusrŌlawo naḡlŌ lododo eve eve ḡe nyati siawo te.</p> <ul style="list-style-type: none"> i) ḡokuibŌbŌ ii) ḡukeklē (alo bubuwo)

NUSƆSRƆ	TAƆODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 1:</p> <p>(DZIYIYI) LODODOWO</p>	<p>NusrƆla la ate ɲu:</p> <p>4.1.4 agblɔ lododowo fe nuvânyenye</p>	<p>Lododowo fe Nuvânyenye:</p> <p>i) Wodea mía dzi míegblɔa nya legbewo kpuie. ii) Wodea toto gbea ɲu. iii) Wofiaa nu. iv) Woɖɔa agbenɔnɔ ɖo. v) Wodea bubu ame siwo zâa wo le nufo me ɲu. vi) Woɖea nyatefe aɖe fiana.</p>	<p>Nufiala nadzro lododowo fe nuvânyenye me kple nusrƆlawo.</p>	<p>NusrƆlawo nanɔ ale si wozâa lododowoe la dometo atɔ.</p>
<p>NUSƆSRƆ 2:</p> <p>TSIFOƆI (DEKƆNUGBEDODO ƉA/DZƆKPLEKEGBE DO ƉA)</p>	<p>4.2.1 agblɔ nu si tsifoɖi nye</p> <p>4.2.2 ade dzesi wɔna siwo me wofoa tsi ɖi le</p> <p>4.2.3 agblɔ tsifoɖi fe vevinyenye</p>	<p>Tsifoɖi – deƆnugbedodo ɖa si me woɖea dzixɔse fiana le gaglâa.</p> <p>Wɔna siwo me wofoa tsi ɖi le: - srɔɖeɖe, vihehe ɖe go, kutefe/ amedjife, du me/ kpo kpɔkpɔ, ɖɔléle/ gagâ tso ɖɔléle me, azâwo ɖufe, kpbb.</p> <p>Vevinyenye: i) Eɖea xɔse si me nuwɔna aɖe le la fiana. ii) Enaa gbɔgbɔme kakaɖeɖe kple ɖekawɔwo amewo. iii) Enye wɔna si me wofiaa nu hesrɔa nu le.</p>	<p>Nufiala nana woawo tsifoɖi wɔna la ale be wɔakpe ɖe klase la ɲu woadzro nyagbe siwo do la me.</p> <p>Nufiala nakpe ɖe nusrƆlawo ɲu woade dzesi wɔna siwo teƆe wofoa tsi ɖi le la.</p> <p>Nufiala akpe ɖe nusrƆlawo ɲu be woadzro tsifoɖi fe nuvânyenye me.</p>	<p>NusrƆlawo nasrɔ tsifoɖi le ametsisiwo gbɔ ahanɔ eme nyagbewo da ɖi.</p> <p>NusrƆlawo nanɔ wɔna ewo siwo teƆe wofoa tsi ɖi le la.</p> <p>NusrƆlawo nadzro tsifoɖi fe nuvânyenye me ku ɖe egbe fe nukpɔkpɔ nu.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPC/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 3.</p> <p>KU ƆUTI KƆNUWO KPLE WOFE VEVINYENYE</p>	<p>NusrŃla la ate Ɔu:</p> <p>TAĐODZINU TƆXEWO</p> <p>NusrŃla ate Ɔu :</p> <p>3.4.1.agblŃ susu siwo ta wowŃa kunu ƆŃ la dometo etŃ (3).</p> <p>3.4.2. asŃ egbegbe fe kunuwŃwŃ kple tsŃto Ɔe wo nŃeawo Ɔu.</p> <p>3.4.3.aƆe mŃa detowo fe susu tso ku Ɔuti afia.</p> <p>3.4.4. aƆe ku fe ha vovovoawo me.</p>	<p>NUNYA SI LE EME</p> <p>a).Be woagayi agbenŃnŃ dzi le tsiêfe. b)Bubudede ameyinugbea Ɔu. d)Enye agbagbeawo fe dŃdeasi. d) Enye ameyinugbea ƆŃŃŃ Ɔe afe.</p> <p>TsŃ kunuwŃwŃ kple egbegbe kunuwŃwŃ.</p> <p>a)Afeyiyi. b)Dzodzo tso kodzogbe yi tsiêfe.</p> <p>Kunyuiwo kple KuvŃwo</p>	<p>NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO</p> <p>NusrŃlawo nadzro kunuwŃwŃ fe vevinyenye me.</p> <p>Dzro kunuwŃwŃ le egbe me kple tsŃ me la me kple nusrŃlawo.</p> <p>Ma nusrŃlawo Ɔe hatsotsowo me ne woadzro EƆeawo fe susu tso ku Ɔuti me. Hatsotsoawo nana nutsotso tso wofe numedzodzroawo Ɔu.</p> <p>Dzro kunyuiwo kple kuvŃwo me kple nusrŃlawo. (Ate Ɔu adŃ ame si nya nu tso nyati la Ɔu nyuie la ve woafŃ nu tso nyati la Ɔu na nusrŃlawo).</p>	

NUSƆSRƆ	TAƉODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRƆ WƆNAWO	NUSƆSRƆ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRƆ 4</p> <p>DOMENYINYI</p>	<p>NusrƆla ate ŋu:</p> <p>4.3.1 agblƆ nu si domenyinyi nye la; ayo domenyinyi fe ha eve siwo le Ghana la aha ɔe wo me kple kpɔɔɔɔwo.</p> <p>4.3.2.aɔe nu si dzɔkpleke domenyinyi nye la me.</p> <p>4.3.3.agblƆ ale si woanyi ame aɔe si ku domenyigbalɛmanɔɔɔ la fe dome (PNDC LAW111). Woaso domenyimɔnu eve siawo ɔe wo nɔeawo ŋu.</p>	<p>Ameyinugbe fe nunaamesiwo kple efe wɔfewo dede asi na etefenla.</p> <p>Domenyinyi le tɔgome. Domenyinyi le nɔgome.</p> <p>Domenyilatitia. Dzɔkplekedomenyinyi fe nugblɛfewo kple nunyofewo.</p> <p>PNDC LAW111, nugblɛfewo kple nunyofewo.</p>	<p>Dzro ale si wonyia domee me kple nusrƆlawo.</p> <p>Na nusrƆlawo nade dzesi vovototo siwo le nɔgomedomenyinyi kple togomedomenyinyi dome la.</p> <p>Dzro domenyilatitia me kple nusrƆlawo. Dzro dzɔkplekedomenyinyi fe nugblɛfewo kple nunyofewo me.</p> <p>Dzro PNDC LAW111 fe nunyofewo kple nugblɛfewo me kple nusrƆlawo.</p>	

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXEWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPƆ/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 5:</p> <p>EGBEGBE FE NUDZƆDZƆWO KU ĐE HADOMEGBENƆNƆ, AGBE NYUI NƆNƆ KPLE GAKPƆMƆNU-NYAWO ƆU</p>	<p>NusrŃla la ate Ɔu:</p> <p>4.5.1 ade dzesi egbe fe nudzƆdzƆ ađewo ku đe hadomegbenƆnƆ, agbe nyuinƆnƆ kple gakpƆmƆnunyawo Ɔu</p> <p>4.5.2 ade dzesi nu siwo le nudzƆdzƆ siawo hem ve la kple nu siwo gblƆm wole la.</p> <p>4.5.3 ade dzesi ahadzro mƆ siwo nu woate Ɔu atsi nudzƆdzƆ siawo nu le la</p>	<p>Egbe fe NudzƆdzƆ Ađewo:</p> <p>i) Adzodada kple lƆnuwo ii) Atike vŃwo zazƆ/dzadzra iii) HeteliwƆwƆ (nyƆnuvi fƆwo gome) iv) Dzosasa v) Đeviwo fifi wo dzadzra. Kpbb.</p> <p>Nu siwo le nudzƆdzƆ siawo fe đewo hem ve:</p> <p>i) aheadada ii) đƆwƆna manƆanyi iii) dzilawo fe bermalƆmalƆ na wo viwo iv) nutamedodo v) ha gbegblƆwo dede. Kpbb</p> <p>NudzƆdzƆawo nu tsitsi fe mƆnu ađewo:</p> <p>- dzilawo nakpƆ wo viwo dzi - nufofo na amewo - đeviwo fe susu naku đe agbe nyui nƆla siwo woasrŃ la Ɔu. Kpbb.</p>	<p>Nufiala nana nusrŃlawo nade dzesi nudzƆdzƆ siwo le kuxiwo hem va dukƆa me.</p> <p>Nufiala nana nusrŃlawo nade dzesi nu siwo le nudzƆdzƆawo hem ve la fe đewo.</p> <p>Nufiala kple nusrŃlawo nadzro nudzƆdzƆawo nu tsitsi me.</p>	<p>NusrŃlawo nana hatsotsowo me ahadzro kuxi siwo wode dzesii la me.</p> <p>NusrŃlawo nagblƆ wofe nukpƆkpƆwo na klase la le hatsotsoawo me.</p> <p>NusrŃlawo nana wofe hatsotsowo me atia nyati ađe akpƆ nu siwo le ehem ve, efe nugblƆfewo kple enu tsitsi.</p>

NUSƆSRŃ	TAĐODZINU TƆXƐWO	NUNYA SI LE EME	NUFIAFIA KPLE NUSƆSRŃ WƆNAWO	NUSƆSRŃ DODO KPC/DƆDEASI
<p>NUSƆSRŃ 6:</p> <p>SRŃĐEĐE KPLE SRŃGBEGBE</p>	<p>NusrŃla la ate ɲu:</p> <p>4.6.1 agblɔ nu si srŃđeđe nye kple efe nuvānyenye</p> <p>4.6.2 ade dzesi srŃđeđe fe Hawo</p> <p>4.6.3 aɲlɔ mɔnu siwo dze na srŃtiatia la</p>	<p>SrŃđeđe: Ɔjutsu kple nyɔnu ađe fe fufofo abe srŃtɔwo ene le esime srŃtɔawo fe fomeawo da asi ɔe edzi to kɔnu siwo hiā la wɔwɔ me.</p> <p>Efe vevinyenye: - hena vidzidzi - be gbɔdɔdɔ natɔ ame ađe ɲkɔ - hena bubu - hena kpekpe ɔe ame nɔewo ɲu. Kp.bb</p> <p>SrŃđeđe fe hawo: - DekɔnusrŃđeđe - Se/UɔnudrŃfe srŃđeđe - Kristo/Islam tɔwo fe srŃđeđe Nu siwo ɲu woalé ɲku ɔe: - ame si woađe la fe fe si wòxɔ - nu si dze ame ađe ɲu - gbegblɔha si me amea tso - subɔsubɔha si me amea le - amea fe agbenɔɔ. Kpbb</p>	<p>Nufiala nakpe ɔe nusrŃlawo ɲu woagblɔ kadodo si aɔɔ ɲutsu kple nyɔnu ađe dome si woayɔ be srŃđeđe le nutoa me la.</p> <p>Nufiala nekpe ɔe nusrŃlawo ɲu woade dzesi srŃđeđe fe hawo le wofe nutowo me.</p> <p>Nufiala nakpe ɔe nusrŃlawo ɲu woadzro nu siwo ɲu woalé ɲku ɔe le srŃtiatia me la me</p>	<p>NusrŃlawo nawɔ fefe ađe si ađe srŃđeđe wɔna ađe afia.</p> <p>NusrŃlawo nanlɔ dekɔnusrŃđeđe fe ha atŃ ađe siwo woakpɔ le wofe nutowo me.</p> <p>NusrŃlawo nadzro nu siwo woazā le srŃtiatia me la me le hatsotsowo me.</p>